

JANKOVICS JÓZSEF

Egy tévelygő Móricz-hős, Báthory Gábor halála és többszöri eltemetetései

„Oh, te szegín, Istenben boldogul elnyugodt Báthory Gábor, melynek büntelenül kiontott vére mind az mai napig is az égben kiált; tested eltemetetlen áll, jószágod, mely nemzetségedet illette volna, törvénytelenül, hamisan elvétellett Dóczy András által, hamisan elfoglaltatott és oly karban állapotott, hogy azki Teneked s familiád-nak rontói és nagy ellenségei voltak, azok töltöznek ekkoráig lám vele, ő maga, az az jó Fejedelem, ha most feltámadhatna, elég keserves panasszal bizonyóságot tenne ez jelen való cikkemben be foglaltatott írásunk mellett.”¹

Elgondolkodtató, hogy a magyar régiség újratemetéseinek mik voltak a kiváltó okai. Hogy a szükség úgy hozta: az elhunytat gyorsan el kellett hantolni, s majd nyugodtabb időkben áthelyezték a végső nyughelyre? Hogy valakinek a valós érdemeit csak az utókor ismerte fel, s az újratemetéssel, e végső tiszteletadással az utókor tiszteletét és hálóját fejezték ki, és tették ezáltal is közhírré azokat? Hogy valakit bűn nélkül, ártatlanul kivégeztek, majd e tényt a következő generációk feltárva, az áldozatot rehabilitálva, esetleg lelkiismeret-furdalással, de nyugalomra juttatta? Hogy politikai-ideológiai-gazdasági-személyes okok miatt kivégezték, s az igazságtalan, erőszakos halált ezzel ellensúlyozzák? Vagy valaki a hatalom, a zsarnok útjában állt, tervei megvalósítását akadályozta, mely akadályt erőszakosan iktatták ki az útból? Vagy hősi halott számára érdemesebb, új temetőhelyet alakítottak ki? Avagy bárki, csak egyszerűen hiúságból, vagy korlátlan hatalma okán tette el láb alól a számára szubjektív okok miatt nem szimpatikus alattvalóit, esetleges ellenfeleit vagy társait, csak úgy elrekkentvén őket – s az utókor ezt feltárta?

S akkor a fenti kérdések közül melyik vonatkozik a címben megnevezett Báthory Gáborra? És ki volt egyáltalán Báthory Gábor – hogyan élt és hogyan halt meg, kinek állt érdekében a halála, és vajon mi vezetett a többszöri újratemetéshez?

A magyar történelem újratemetései között – sok kérdőjele miatt – kiemelkedő helyet foglal el Báthory Gábor erdélyi fejedelem többszöri eltemetésének története. Már meggyilkoltatásának is több elbeszélése van. Az eset narratíva-verziói légyegében egy irányba mutatnak, azonban az ilyenkor szokásos legfontosabb kérdésre nem adnak választ: *cui prodest*? Kinek állt érdekében az orgyilkosság? Ugyanis két vagy több pártnak és magánembereknek is egyaránt lényeges okai lehettek a fejedelem eltávolítására az uralkodói trónról. Lehettek ők a feleségük elcsábítását-megerőszakolását megbosszulni akaró megalázott férjek (egy-két kortársi megjegyzésből úgy

tűnik, hogy voltak bő számmal), de ugyanilyen eséllyel törekedhettek önjelölt trónutódok, vagy a török porta érdekeit kiszolgáló, fejedelmi vágyaktól fűtött, ugyanakkor valamiképpen Erdély megmaradásáért is küzdeni kész férfiak, ám akár éppen a Habsburg-udvar, akár a magyar nádor Thurzó György, udvaréhez közel álló érdekeit kiszolgálni készülő, felbérelt orgyilkosok. Vagy éppen Forgách Zsigmond felső-magyarországi főkapitány készült így megszabadulni tőle a ráért Brassó körüli vereségért? De eltervelhették a fejedelemgyilkosságot a Báthory körül önmaguk fejedelemválasztási elképzeléseit érvényre juttatni kívánó hajdú segédcapatok is. Az igazság megértéséhez először nézzük, milyen életet élt Báthory Gábor.

BÁTHORY – MINT „ERDÉLY TIRANNUSA”?

Az 1608 márciusában tizennyolc éves korában Erdély trónjára került, az udvari intrikákban és az országirányítás művészetében még járatlan Báthory hatéves uralkodásának első éveiben is elég sok támadásra adott okot. Ellentmondásos személyisége és durva, erkölcsileg nemcsak a kései olvasó, hanem a kortársak számára is elfogadhatatlan cselekedetei miatt uralkodási tevékenysége jellegének megítélése mind a kortársak, mind a kései utókor számára megválaszolhatatlan kérdések hosszú sorát veti fel.

A történelmi szakirodalomban az évszázadok során összecsaptak a vélemények a történelmi források alapján kikövetkeztethető jellemképéről. Innen erednek a később ráraggatótt jellemzések, „Erdély Casanovája”, „Erdély Hektora”, vagy éppen „Erdély tirannusa”. A trónon őt követő Bethlen Gábor udvari történétírója szerint „véres kezű, zabolátlan zsarnok a fejedelem, aki ráadásul botrányos életével magára haragította az ország lakosságát”.² Már trónra lépésének évében verses gúnyiratban említik nevét, szemére hányván három jellemhibáját: a féktelen kéjvágyat, az italozást, valamint a hadi bátortalanságot. Ez utóbbit igaztalanul aggatták rá, mert voltak hadi sikerei.

*Hallottam hirödet, jó Báthori Gábor,
Igen elvont téged Iffju Kata s az bor,
Fejed szégyent vallott Patakon az harckor,
Göncről is Kassára szaladtál éjféلكor.³*

Előkelő családi nevéhez tapadó hagyományaiért, alkalmi katonai sikereiért, daliás alakjáért, emberfeletti erejéért s bőkezű adományaiért sokan kedvelték is, s a halála alkalmából szerzett temetési énekekben, a műfaj követelményeihez illő versekben, vagy a róla szerzett krónikásénekekben nyomát is lelni a korabeli nagyrabecsülésnek:

*Jó szerencsájü csillagnak világát,
Báthori ágnak tündöklő csillagát,
Házi kígyói ellen forgódását
Kezdi el Thália beszélni dolgát.⁴*

Ám a korabeli jellemzésben a negatívumok oldalára billen a mérleg – még akkor is, ha szem előtt tartjuk azt, hogy a forrást a trónutód Bethlen Gábor propagandisztikus célja árnyékolja be –: minél alkalmatlanabbnak írja le elődjét, annál indokoltabb a török előtt az ő trónra kerülése. Bethlen 1613-ban, Báthory halála előtt nem sokkal remek retorikával ekként informálta személyesen a Fényes Portát: „...a jó erkölcsét gonoszra, kegyelmességét kegyetlenségre, igaz voltát igazságtalanságra, adakozó voltát fősvénységre fordítá. Mert sem Isten, sem ember törvényével nem gondolván, legelsőben is fő és alacsony rendű emberek feleségeiket személyválogatás nélkül megparáznítá, leányaikat elragadoztatá, azokkal gonoszul éle, sőt maga testvérhúgának [Anna] sem kedveze. Ki ezen gonosz életit az urak s igaz hazafiak közül nem javallják vala, azok közül kit hazájából kikergete, kit megölete, elannyira, hogy senki is valamire való ember s igaz értelmes hazafia már nincs mellette, hanem aféle tolvajok... azokkal éjjel-nappal iszik, vendégeskedik, paráználkodik.” A „zsarnok” fejedelem „...megszegte a városok törvényeit, a szászok fővárosát [Szebent] elfoglalta”, hogy ott húzza meg magát a török elől, s a fényes porta ellen is fegyvert foghasson, és központja lehessen minden gonosz cselekedeteinek.” Nagyszebent „...maga utcánként járván el, a lakosoknak házokat, ...nagy részeket a lakosoknak a kapukban seregenként ölette meg.” Tehát a levélíró kéri a pasákat, hogy „...ha Erdélyt, kit a tirannus teljességgel elnyomorított, meg akarjátok tartani attól az alattomban való házi tolvajtól, mely latrabb a nyilvánvalónál: szabadítsátok fel minél hamarább a győzhetetlen császárnak győzedelmes fegyvere által.”⁵ Csoda-e hát, hogy a díván pasái már ezek halatán Bethlent mint Erdély új fejedelmét üdvözölték, megígérvén, hogy amikor csak hívja őket, „minden erejekkel melléje mennének és Erdély fejedelemségére vinnék be.”⁶ De nem kellett ahhoz Bethlen Gábor jellemzése, hogy Báthory Gábor elidegenítse magától a török szultánt. Jelentősen késlekedett az adófizetéssel, nem képviselte magát megfelelően, két évig nem volt főkövet a portán. A császár követét pedig megvetéssel fogadta, küldőjét pedig szidalmazta: „...midőn a csauzát hozzája küldötte volt, az orálás közben a fejedelmet a császár rabjának mondotta volt a legatus, kin a fejedelem megbúsulván az orálást félben szakasztotta, a császárt megszidalmazta, egynéhányszor mind atyjáról, mind anyjáról (melynek nem kellett volna lennie, de nem tudott simulálni és patialni) és papucsát levetvén és a legatusnak mutatván, azt mondotta volna, hogy csak annyit sem ad az császáron, mint a papucs.”⁷ A színlelés és a türelem pedig a bölcs uralkodó legfőbb tulajdonságai, ő pedig hirtelen haragú volt, s büntetéseiben pedig kegyetlen. A jelenet megtörténhetett: a Báthoryt elbocsátó országgyűlési búcsúzó levél szövege is utal ilyenre: „...az szomszéd országokkal való csendes békeséges állapotunkat felháborítván, az mi nagyobb, az hatalmas győzhetetlen császárt, mind több keresztény fejedelmeket bosszúsággal, szidalommal illetvén, megmaradásunkért nemhogy fejedelmi kegyességgel viselt volna gondot, de esküvéssel mondotta, hogy *csak viselt papucsát sem adná érettünk!*”⁸ Érthető, ha a törökök már Báthory életének végóráiban sietve tettek eleget Bethlen Gábor hívásának, s erdélyi földre tették talpukat, ami nem lehetett Báthory számára sem váratlan, hi-

szen a magyar nádortól kért segélycsapatok, a hajdúk ezredei már elértek Váradhoz, amelybe végső mentsvárként beköltözött, s ahol a tragédiája bekövetkezett.

Bethlen propagandagépezete Báthory halála után is gyűjtötte az anyagot, hogy minél jobban befeketítse a Báthory családot (közte az elhíresült Báthory Erzsébettel). 1614-ben boszorkánypert rendezett, melynek iratai mintegy „...ezer olyan asszonyról és leányról beszélnek, akik állítólag áldozatul estek a feleségétől (a „nagy kövér testű Palotsai Annától”) távol élő – mert házassága után egy évvel elűzte magától – fejedelem ’dúvadkodásainak’”.⁹ Állítólag viszony fűzte Imrefy Jánosnéhoz,¹⁰ saját tanácsura nejehez, majd a férjet kivégeztette; unokanővérehez, Dengeleghyné Török Katához – akinek elárulta, hogy meg akarja öletni Bethlent, aki ezért menekült előle a törökhöz – és saját testvérhúgához, Báthory Annához is. Egyesek úgy tartják, Kornis Boldizsár ifjú nejenek elcsábítása okozta az ellene 1610-ben szervezett széki sikertelen merényletkísérletet.¹¹ De egy másik Kornisnéhoz, Zsigmond feleségéhez is viszony fűzhetett. Rozsnyai Dávid, későbbi jól értesült portai tolmács fel is jegyezte Báthory e gyengéjét, de ő az önként vagy férjük ráhatására felajánlkozó hölgyeket teszi felelőssé a történekeért:

*Bátori Gábornak bátor vala szíve,
Ö rendin kinek volt hasonlo ereje
Erdélyben? Nem szollok, hidgyed, hizelkedve,
Igazán volt néki Bátori a neve.*

*Vala Báthorinak esze is, el hidgyed,
De supplicans Dámák csalák meg, el hidgyed,
Nem ő kezdte elől, ha mondgyák, se hidgyed,
Urak kötötték rá feleségek, hidgyed.*

*Lött volna ő jokkal incomparabilis,
Mind mezön, s mind othon volt ő probabilis,
Kard lekötve holt meg, mert volt horribilis,
Két gyilkos kéz mián lön lamentabilis.¹²*

Ugyancsak a nők iránti erőszakos vonzalmáról tanúskodik Segesvár jegyzője, a szemérmes Georg Kraus, amikor, a várost felprédáló Báthory és a szebeni asszonyok, különösen Johannes Balck városi gyógyszerész feleségének esetét jegyzi fel: „A Tanács börtönbe vettetése jó alkalmat nyújtott Báthorynak, hogy néhány tanácsbeli asszonyával mulasson és kénye-kedve szerint bánjon velük. Nevüket ez alkalommal nem jegyzem le, nehogy szégyent hozzak leszámazottaikra és nemzetségükre, nam veritas odium parit. Báthory oly messzire ment a kicsapongásban, hogy kéjvágya kielégítése végett fel és alá kocsikázott avagy lovagolt a városban, és ha valahol megpillantotta egy tisztességes férfi feleségét, aki elnyerte szemérmetlen tekintetének tetszését, azt erőszakkal megbecstelenítette. Némelyek a szégyen és erőszak miatt életüket vesz-

tették, amint ez a becsületes Johannes Balck uram, a városi gyógyszerész feleségével is megtörtént. Ezt az asszonyt szemérmessége s viselkedése folytán Lucretiához¹³ hasonlíthatjuk. Mert amikor a nevezett asszonygyalázó eme patikusnén, aki módfelett szép, de hűséges és erkölcsös asszony volt, a kedvét akarta tölteni, a becsületes asszony, amennyire ereje engedte, védekezett, úgyhogy Báthory hosszú ideig semmire sem ment vele. Végül a szerencsétlen asszony elmenekült előle, és – bocsánattal legyen mondva (reverenter) – elrejtőzött egy titkos kamrában. Amikor aztán hosszas keresés után épp eme mulatságos, azaz inkább rút helyen ráakadt, jóllehet nem a fejedelmi palotában vagy az örömházban tartózkodott, gerjedelme csillapítására meg akarta erőszakolni. Ő azonban becsületét menteni akarván úgy védekezett és küzdött, hogy semmiféle csorba nem esett tisztességén. A fejedelem, mivel nem tölthette rajta kedvét, megverte, összetörte, lábaival megtaposta, majd kénytelen volt otthagyni. Ez a becsületét féltő asszony, e második Lucretia az elszenvedet ütlegek miatt nemsokára életét vesztette. [...] Miképpen az egészséges juhok között is akad rühös, órvaros és búzló berbécs, azonképpen a tisztességes asszonyok között is találni szegyéntelen szajhákat, akik nagy szorgalommal legszebb ruhájukat öltötték fel, és addig jártak fel és alá a fejedelem ablaka alatt, amíg meg nem kapták, amire számítottak.”¹⁴

Rádásul Bethlen Gábor élénk leírással ecsetelte spanyol udvari emberének, Don Diego de Estradának, miként erőszakolta meg Báthory a nagy meleg miatt az ágyán könnyű hálóingben hanyatt alvó első feleségét, Károlyi Zsuzsannát. A török padisah pedig mindezek megtorlása végett tette fejedelemmé Bethlent. Nem kétséges, hogy a fentebbi, „boszorkányoktól” beszerzett adatokat az új fejedelem birtokszerzési célokkal bocsátotta közzájra.

A későbbi önéletíró erdélyi fejedelem, Kemény János szintén magától Bethlen Gábertól értesült Báthory Gábor személyiségéről és tetteiről: „Ez Báthori Gábor igen virtuosus ifiú fejedelem volt egyébiránt, de az rossz alkalmatosságok és ártalmas conversatiójú melléje magokat színlett tanácsadók az egyébiránt is affélékre hamar hajlandó ifiú elmét megvesztegetvén, részegeskedésre, tisztátalan életre vetemítették. Némelyek magok feleségekkel is kedveskedtek; ilyek néhányan voltak: többek között Gyaluvárát Kamuti Farkasnak is olyanért adták volt (ugyan rusnya proverbiumban is kelvén akkori időben: Tarts fiam, Kata, Gyaluváráért). Más rendbéliek felfuakodtatták vitézi virtusával, elméje élességével, természetével, minthogy deli természetű ember is volt. Többek között volt egy Imrefi János, veszedelmes, de feleségéjért igen kedves embere; ezt atyám Kurvafi Jánosnak hitta, és több akkor élt böcsületes főrend hazafiai is. [...] Az említett Imrefi publice nem általlotta azzal hízelkedni s dicsekedni: Ha, úgymond, volt Nagy Sándor, az is jobb s virtuosusabb nem volt Báthory Gábornál; ha volt Sándornak Parmeniója, tanácsosa, nem alábbvaló van Báthorynak is, Imrefi Jánosa.”¹⁵

Szalárdi János *Siralmas magyar krónikájában* is hasonlóan ítélezik: „De az ifjú indulatoktól és világi gyönyörűségtől a méltóságos állapotban nagyon meggyőzetetvén, nem sokáig maradhatta a törvényes igazgatásnak igaz határai között, hanem azokon kívül maga tanácsa és elméje után indulván, Sedeciás módjára¹⁶ felbontá az országnak újabban sok munkával helyben állíttatott szép békességét s frigyét, és a

szomszédságbéli oláh vajdákkal is jó szomszédságot nem viselven, hanem ujjat vonván, birodalmokon kapdosván, a szegény országot nagy nyughatatlanságba, veszélybe hozá, hol egyfelől, hol másfelől vonván ellenséges hadakozásokat nyakába.”¹⁷

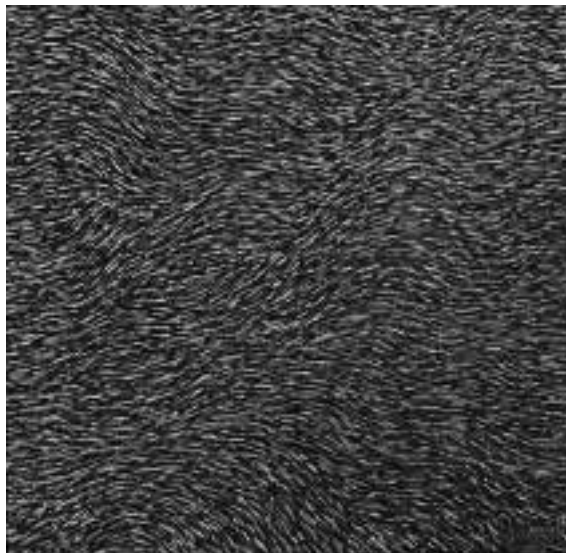
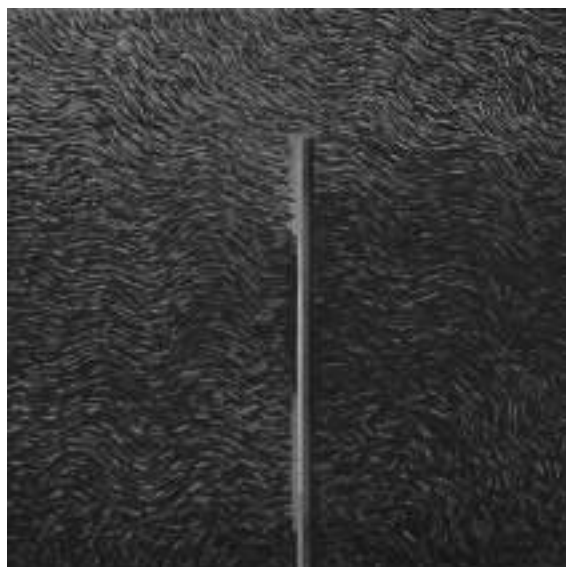
És itt eljutottunk az egyik legalapvetőbb kérdéshez: tényleg olyan szexmániás, kegyetlen, evő-ivó, duhajul dorbézoló, könnyű kézzel és szívvel gyilkoló és gyilkoltató – a fáma szerint egy kerti mulatság alkalmával Nagy András nevű kedvelt hajdúkapitányát egyetlen baltacsapással küldte a másvilágra – lett volna Báthory Gábor? (Igaz, megtudta róla, hogy elárulta, átállt ellenségéhez, a brassaiakhoz, ekként az életére tört. A valóság azonban az, hogy tettéért „csak” egyszerűen lefejeztette.)

A régebbi szakirodalom súlyos egyéniségei szerint igen: „hiú, kéjvágó, szeszélyes, és némelyek szerint nagy testi ereje dacára is gyáva férfiú volt”. „Erdélynek nem anyyira fejedelme, mint basája” (Nagy Iván). „Önkényes, ledér, kegyetlen, emelett ’garázda s féktelen’, aki minden felekezetet felingerelt maga ellen” (Horváth Mihály). Deák Farkas szerint „hódító szépsége, hatalmas ereje s némi szellemi tulajdonai” ellenére valójában „ellenszenvet keltett”. „Hat éves uralkodása sok erkölcstelenségbe, törvénytelenységbe torkollott, tehetségét kegyencnökre és kegyencekre pazarolta”. Szilágyi Sándor, az olvasmányjaiban oly sok borzalmat megért kiváló történész, higgadtabb: szerinte kollégái túl fekete színekkel festik Báthory jellemét, s a másik kép róla, a békés kegyelmes úr. De mindegyik túlzó, nem volt zsarnok, ám forró vére miatt „az államférfiúi bölcsesség helyét vakmerőség, dölyf foglalta el. Helyzetét félreismerte, számítani nem tudott. Mondhatni, megbuktatta önmagát.”

Ám az új idők új szeleket hoztak a történetírásba is.

Benda Kálmán vélekedése: „ez a kiugróan tehetséges ember (akinek nőügyeiről egész Erdély beszélt), túlfűtött és szexuálisan aberrált volt.” De ha nem is ennyire sarkosan, negatív a véleménye Bársony Istvánnak, Péter Katalinnak, Szakály Ferencnek, Pálffy Gézának, főleg azzal az érveléssel, hogy az államszervezési ügyekben járatlan, a modern államok gazdálkodási törvényeit nem ismerő, az uralkodásra felkészületlen volt, „...fejedelemségre méltatlan személyisége az országon belül is zűrzavart okozott”, és a „...külső viszonyokban helyreállt egyensúlyt is kibillentette.”

A legújabb szakmai értékelések érdelemmentesebben közelítenek ehhez a rejtélyes, összetett személyiséghez, tárgyiasabb, távolságtartóbb és politikai–gazdasági–társadalmi környezetébe jobban beágyazottan elemzik tevékenységét. Rácz István szerint: „...a fejedelem nem kívánt engedelmes eszköze lenni sem az erdélyi feudális uralkodó osztálynak, sem a töröknek, sem a Habsburg hatalomnak. A fejedelem teljesen kész, önálló politikai programmal ült Erdély trónjára, s ehhez szinte élete végéig görcsösen ragaszkodott. Belpolitikáját is e külpolitikai koncepció megvalósításának szolgálatába állította.” A hajdúkra és a székelyekre támaszkodva el akarta foglalni Havasalföldet s Moldvát, majd Lengyelországot is meghódítva esetleg a magyar koronát is a fejére helyeztetni.¹⁸ Rendkívül körültekintően és tartalmasan összegzi Bársony István Báthory alakjának változásait újabb történetírásunk tükrében.¹⁹ Oborni Teréz tanulmánya kiválóan szolgálja annak a reménytelen politikai helyzetnek bemutatását, amelyben Báthory vergődött a keresztény, főleg protestáns Magyar Királyság, a ka-

tolikus bécsi Erdély-politika és az állandó török fenyegetettség között, s pontos a konklúziója is Báthory bukásának szélesebb politikai okairól: „A kettős szorítás annyira kézzelfogható volt Báthory Gábor uralkodása alatt, hogy mindinkább ki mondható, Erdély sorsát a kiszámíthatatlan körülmények legalább annyira befolyásolták, mint fejedelmének az uralkodásra adatott tehetsége.”²⁰

Nagyralató terveket koholt – természetem hozzá én, korántsem történészként –, s erkölcsei alapok nélkül (tudom, ez nem történelmi/politikai kategória), korlátlan és brutálisan kegyetlen hatalmi eszközökkel, ami az ókortól napjainkig bizonyítja és szolgálja önmaga bukását. Erre rendkívül, az eddig előszámláltnál is érzékenyebben reagált Erdély egykorú vezető rétege. Idézet az ország búcsúzó és egyben búcsúztató leveléből, mely október 21-én, Báthory halála előtt egy héttel kelt: felsorolván a külső, belső és természeti csapásokat, amelyek az ország „iszonyú romlását” okozták, azokban az Isten ostorát vélik felfedezni, s a felett a fejdelemmel együtt sírnak. „Jóllehet Felséged felől azt szomorú szívvel halljuk, hogy ilyen iszonyú romlását szegény hazánknak, most is mintha örvendezne rajta, csak tánccal és víg lakásokkal mulatja.”²¹ A hívek elfordulnak, elmenekülnek vagy megfélemlített álhívekké válnak. A „főhős” magára marad.

De a bukás okait keresvén, van egy másik megfontolandó súlyos vélemény is. Horn Ildikó magisztrális tanulmánya szemléleti változást hoz és sürget, új irányokat jelöl ki a Báthory-kutatásban. Miközben saját kutatásai eredményeként sok újdonságot és összefüggést fedez fel a rokoni szálak felgombolyításával, a fejedelmi tanács szerkezetéről mondottakkal, a nő-problematika és a jellem-kérdés megoldásáról is érdekes novumokat állít. Prépostváry Zsigmondról, Báthory tanácsuráról idézi az egykorú forrást Dóczy András 1612 (!) februárjában: „Báthory Ecsedben öszveveszett vele, csaknem torkon verték, de bizonyos dolog, hogy kitaszították az ajtón. Az felesége miatt volt az Controversia.”²² Illetve: Perneszy Gábor ugyancsak Dóczy Andrásnak: „Bethlen Gábor igen vendégli gyakran szállásán az fejedelmet virrattig való tánccal.”²³ Azonban e tárgysorban mintha ellentmondásba kerülne anyagával. „Báthory Gábor szexualitása önmagában nem több szerintem, mint érdekes mentalitás-történeti adalék, ezen túlmenően a történész számára csak akkor izgalmas, kutatható téma, ha nyilvánvalóan befolyásolta a fejedelem politikai döntéseit” – írja Horn Ildikó. (Mit szólnának ehhez a feministák és a „társadalmi nem” kutatói?) Hát miről beszéltünk eddig, kérem én, éppen hogy befolyásolta azt! (Gondoljunk VIII. Henrikre: őt sem befolyásolták politikai döntéseiben feleség-gyilkosságai?) Még akkor is, ha kézzelfogható bizonyíték nincs is a kezünkben, s ha ránk, az utókorra már a Bethlen Gáborhoz hű értelmiség propagandája által manipulált kép maradt is. Ha csak terjesztették, akkor is ott volt a közösségi emlékezetben. Állandóan arról beszéltek. Kitűnően mutatja a fejedelem viselkedésmintájának követését, annak hatását alattvalóira az, amit Szébenben művelt és műveltek követői: a város kifosztása közben a férfiakat elűzték a városból, biztonságosabb helyekre menekültek, „... és erre-arra szétszóródván, sok sírás-rívás közepette asszonyaiktól és gyermekeiktől is meg kellett válniuk. Időközben azonban ezek a véredek többeket megerőszakoltak és megbecs-

telenítettek az asszonyok közül, akik valami munka végett a városban maradtak. Mindebben maga a fejedelem járt elől és akaratok ellenére megbecsületlenül néhány becsületes, jóra való ember feleségét, akik közül többeket én, e sorok írója is ismertem. Mert ez volt a derék uralkodó és pásztor, aki alattvalóinak és báránykájának fajtalan-ságból és paráznságból mutatott példát.”²⁴ Lehet, hogy Kraus kortársi, szemtanúi vélekedése is elfogult, mert családját mindenükből kifosztották, apját megölték Báthory emberei? Ugyanakkor ott van a valóságban a valós idejű figyelmeztetés is, a brassóiak 1611-es manifesztumában, hogy a kortársak az uralkodójuk szexuális viselkedéséből milyen politikai–társadalmi következményeket olvastak ki. Megrójják a fejedelmet, hogy „feleségét megveté és minden törvén nélkül, nem különben mint rabot, ő Felsége hol egyik s hol másik várában... nyomorú állapotban” tartja. „...efféle vétkekért – figyelmeztették a fejedelmet – és néha egy ember büneiért országokat s tartományokat szokott az Úr Isten elveszteni, és efféle házasságszegések miá sokszor országok, tartományok, várak, faluk és városok szoktak elpusztulni, evértaltatni és elromlani, kiről bizonyosságink lehetnek az magunk országunkbeli sok pusztulások, romlások, nyomorúságok.”²⁵ A brassaiak féltükben udvariasan fogalmaztak, de a céljuk világos: a házasságszegés fedőnév, involválja a házasságon kívül megvalósuló örömszerzést is. Főleg, ha az erőszakkal megy végbe. Aminthogy az abból következő „országunkbeli sok pusztulások, romlások, nyomorúságok” sem csak a múlta, hanem főleg a jelenre vonatkoznak. A jellemről és az abból fakadó következményekről a fenti sok egy irányba mutató vélekedése nem elgondolkodtató? Ez nem elég kortársi, egykorú, talán még kevésbé manipulált vélekedés a történész számára, hogy Báthory politikát meghatározó magánéleti problematikáját kutatásra érdemesítse? Hogy több, egymást felelősítő jellemhiba, vagy pszichés, paranoid, személyiségzavaros, hiperszexuális, állandó alkoholos abúzusok okozta depresszióba süllyedésből fakadó halálfélelelem-típusú betegség meggondolatlan döntések sorával ne befolyásolná az ember országos cselekvéseinek következményeit?

Az erdélyi rendek 1613. október 29-én Dóczy Andrásnak írt leveléből beszédesen kiviláglik, hogy jelentős részben Báthory „fajtalan-sága” idegenítette el őket a fejedelműktől: „Az megholt fejedelmünk, Báthori Gábor, semmi külső országokban való nagy fejedelmek, azok között az nagyságod jó intésének, sem országúl az mi sok esedezéssel való könyörgésünknek nem akarván engedni, megmutatták végre azkiket az Isten ez földön hatalmasokká tett, hogy aki azoknak nem enged, romlás és szegényvállás dolga; immár nagyságodnál nyilván vagyon, fejedelemségével együtt élete is elfogyatott. Mely ha szintén nem következik vala is, országúl az ő *sok fajtalan hallatlan iszonyú éktelenségét úgy meguntuk és utáltuk vala* (kiemelés tőlem, J. J.), azokon kívül kik eleitől fogván tanácsadói és igazgatói voltak, hogy iszonyú utolsó veszedelmünkkel is rajtunk uralkodni nem hadtuk volna.”²⁶ Tehát ha nem ölték volna meg, tettei miatt súlyos belpolitikai következmények, a kényszerű fejedelemváltás lett volna sorsa Báthorynak és Erdélynek is.

BÁTHORY HALÁLÁNAK NARRATÍVÁI

Amilyen élete volt, olyan volt halála is, vitézi, de végtelenen ellentmondásos.

Az események alakulását a több beszámoló-változat mellett a legfrissebben előkerült verzióval kezdjük, mivel ez, ha áttétellel is, de a véres események résztvevőjétől származik, kiegészítve az egyéb variánsok fontos mozzanataival: „...15. die Novembris Váradnál léssen Abaffy az két ezer lóval, mentenek be az Várban, Rhédeivel is egyet értvén, Giczivel (Géczivel) együtt végeztenek úgy, hogy ha magát találják az házban, Abaffy mondja, hogy bizony soha nem láttam, kinek az kard oldalán ilyen szépen álljon, és így illjék, mint fölségödnék, tudom, hogy az vasa még szebb az külső mívénél. Ha dicsérni fogja az fejedelem, vegye látni tőle, és ugyan azonnal által verje. Szintén így bemenvén, magát találták, dicsérni kezdte az kardot, kire mikor mondta volna az fejedelem, hogy az vasa katonaembernek való, kérte Abaffy látni, kivonván az fejedelem, kezében adta, Abaffy, hogy már az végezés szerint gondolkodnék az megölésről, csak reájok nyitották az bejárók az ajtót, úgy nem vihették szándékokat véghöz, hanem mégis tovább gondolkodván, másnap mentenek be az Farizeusok, mivelhogy negyed naptúl [negyedik napja] fogván mezőkben nem voltak, és az fejedelem, és kezdik erősen persvadeálni, hogy kimenjen az Táborokban, mert az az köznép közt az híre, hogy titkon Ecsedben ment volna. Kire azt mondotta, hogy csodálkozik hihetetlen [hitetlen] voltokon, holott soha még az ő orcáját el nem rőjtötte, azkit ha az segítség érköznék, és az ellenségre fognának menni, azki még nem látta, meg fogja látni. Azért, hogy ne kétölködjenek, másnap ki fogna közikben menni. Azok a konspirátorok kimenvén, éjjel két hajdúkapitánt ötvened magokkal választottak, és hozzájuk esküdtettek, azkik regvel lovakra ülven 17. [helyesen 27.] októbris várták az váradi várason házoknál, hogy szekérre ült volna az fejedelem, ötöd avagy hatodmagával, egy nínhány ifíu legény, gyalog előtte az váradi várason hogy menne, úgy ütöttek rea, három kopjával találták, az az két hajdúkapitány, Szilasi János²⁷ és Ladányi,²⁸ harmadik is²⁹ közöttök, így mikoron megsebesítették, mégis leugrott, kardot rántván benne megsebesített, azután lovakkal tiportatták el, és úgy ugrott le Ladányi, azon fekvő heliben egynihány helen által verte az testét, ott tartották meztelen, hanem az kékek³⁰ érköztének másnap, mivelhogy az maga tábora egynihány mérfölddel küljebb volt Váradnál, azoknak sem akarván adni az testet, úgy mondták, hogy inkább mind meghalnak, hogysesm azt ott hagyják, mivelhogy ők mind hitesszolgái voltanak, és addig mind azok, míg az teste föld kívül vagon, úgy veték az testet egy négy ökör szekérre és Székelhídra vitték és ott temették el.”³¹ Az előadásmódon érződik (Farizeusok, konspirátorok, képmutató összeesküvők a résztvevők), hogy a levélíró vagy informátora szemtanú, résztvevő lehetett, és Báthory-szimpatizáns volt.

Az a szerencsénk, hogy fennmaradt az a levél is, amelyet a biztos résztvevő, Abaffy Miklós egyenesen Ferdinánd főherceghez írt 1613. november 2-án, amikor útban volt Bécs felé, már Thurzó nádort is felkeresvén. Így össze tudjuk vetni a két híradást.

„Akkor, amikor engem Öcsászári Felsége, legkegyelmesebb uralkodónk akaratából a nádor és Forgács főkapitány úr által az észak-magyarországi megyék hadseregével Erdély tartományba küldött Báthory megsegítésére, Nagyváradra indultam, ahová ő Erdélyből elmenekült. Mielőtt a hadsereg odaért volna, személyesen jelentkeztem nála és a Császári Felség legkegyelmesebb atyai gondoskodását és segítségét tolmácsoltam, ugyanakkor hadseregem elszállásolását valamint elrendezését kértem tőle. Megegyeztem vele, hogy az ellenség aggasztó betörésére való tekintettel gyalogosaimat a várba a legénységi állomány megerősítésére rendeli, a lovasságnak viszont a határon kell várakoznia. A fejedelem viszont ezt a segítséget kevésnek találta, ismételten kiküldte embereit Nagyszombatba és más helyekre, hogy további segítségről tudakozzon, amely helyekről ismételten figyelmeztették őt, hogy további segítséget Császári Felségétől ne reméljen és ne is várjon.

Ettől az időtől kezdve nem csak nekem nem nyilatkozott sem az ellenség már elért helyzetéről, sem az erdélyi provincia állásáról velem nem beszélt. Előkelő hű embe-
reitől annyit tudtam meg, hogy Báthory úgy nyilatkozott, hogy arra az estre, ha a török elérné Nagyváradot, én ne számítsak arra, hogy a várban maradjak, hanem inkább az ellenséges veszélynek tenne ki, mert azt látná, hogy elegendő segítséget nem kapna Császári Felségétől.”³²

Hogy a viszony mennyire elmergesedett, azt szintén megtudjuk egy, a főhercegnek írt másik beszámolóból: „Báthory úgy nyilatkozott, hogy ha a török jó, nem bocsát be a várba, inkább alkudozik a szerdással két debreceni polgár segítségével. Noha több ízben intettem, nem használt semmit. A főurakkal megbeszéltem a szörnyű veszélyt „amennyiben ők az uruk, Báthory ellen bármi olyan ellenvetést tennének, hogy az ellene irányuló megvetéssel ne értenének egyet, akkor bennünket tehát úgy nézzenek, mint akik őt, a haza tönkretevőjét eltakarítják az útból. Ettől az időtől kezdve, mert a késedelem veszélyes, minden módon azon igyekezem, hogy amit egyszer elhatároztak, azt kövessük, és olyan rendelkezést hoztam, hogy a napot az ő meggyilkolására kijelöljük: a hálókamrájában a saját oldalfegyverével, azzal, amit az én kérésemre maga adott a kezembe. Mindenek után ez, azon személy, akit én megfontolt módon segédként kijelöltem, gyávasága miatt megakadályoztatott. Ezért ezt az ügyet szükség szerint a következő napra, azaz október 27-re kellett halasztani; miközben Báthory semmi szándékot nem vett észre, én őt ezen a napon délután rábeszéltem arra, hogy látogasson meg engem a szabadban sétálva, és én ennek előtte a külvároson kívül a saját embereiből ötven jó katonát rendeltem, akik őt ebből az alkalomból várták és mihelyt Báthory a külvárosba került, két lövést kapott ezektől, s ezért leugrott a kocsiról, védekezett, de a többiek lerántották és agyonlőtték. Eközben az övéi közül kettőt, akik veszélyes helyzetükben megadták magukat, halálosan megsebesítettek. A katonákat, akik ezt végbevitték, egyelőre fogságba rítettem, nehogy vérengzés támadjon köztük és Báthory emberei közt. Eközben nem hanyagoltam el Géczy András és Kamuthi Farkas által arról tárgyalni, hogyan lehetne Nagyváradot a Császári Felség számára megtartani és ehhez szolgálatomat jelezni. De ezek attól félnek, hogy a török ostrom alá fogná ez esetben a várat. Ha azonban az ellenség jó,

ők eo facto eltökéltek, hogy ezt Őcsászári Felségének megőrizték és szavukat tartják. Jó volna Rhédey Ferenc kapitánynak, Géczy Andrásnak és Kamuthi Farkasnak hivatalos kegyelem-levelet írni.

Abban, hogy Báthoryval mit, esetleg jogtalanságot cselekedtem, Óhercegi

Fensége legkegyelmesebb diszkrétójára és ismeretére bízom. Hűségem miatt számot tartok kegyére.

Kelt tábori szállásomon...”³³

Látható, hogy e változat szerint már nem Abaffy döfte volna le saját kardjával a fejedelmet, másra hárítván a fejedelemgyilkosság bűnét. A valódi gyilkosság további részleteiről Angyal Dávid úgy értesült, hogy a hintóból kiugró fejedelemmel tartott még Lónyai Farkas és Komáromi András, akiket szintén lekasaboltak, két hű emberét pedig halálosan megsebesítették.³⁴ Tehát az orgyilkosság-kísérletnél jelen volt Abaffy Miklós, tokaji kapitány, a magyarországi hajdú segédhadak vezetője és Géczi András, a Magyarországról egy kanonok megölése miatt Erdélybe menekült nemes, akit Báthory a kebelére fogadott, Rhédey Ferenc, Bethlen „sógora szabású”, Várad kapitánya és Kamuthy Farkas, ez utóbbi kettő Báthory tanácsosa – ők tervelték ki a gyilkosságot. Géczit fejedelme 1612-ben a törökhöz küldte követségbe, s ha már ott járt, mindjárt meg is kérte a maga számára a fejedelmi trónt, kapott is athnámét, de hadakat hozzá nem, és a hazai rendek is elutasították. Báthory mindezek ellenére újfent visszafogadta bizalmába, s az „udvari hadak lovas kapitányává” téve, maga körül tartotta. Mint olvashattuk, a fejedelemgyilkosok első próbálkozása meghiúsult, a másodikat oly körülmények között szervezték meg, hogy nekik csak szemlélőként kellett részt venniük a fejedelem kivégzésében. Ők ketten, Abaffy és Géczi a koronatanúk, akiknek írásos emléke, mint fentebb és alább is olvashatjuk, ránk örökítődött.

A fejedelem haláláról szóló másik beszámoló azon a levélen alapul, melyet Forgách Ferenc esztergomi érsek írt Scipione Borghese bíboros neposnak Tapolcsányból 1613. november 6-i kelettel. Ebben arról értesíti a római főpapot, hogy Báthory Gábort megölték. A történesek leírását a fentiekben már említett Abaffy Miklós, az események egyik főszereplőjének elbeszélése alapján közli. Információit vagy a nádortól, Thurzó Györgytől, vagy pedig már az udvari köröktől szerezte. A latin levél kivonatának vonatkozó részét Kruppa Tamás műve alapján mutatjuk be. „Ami Báthory Gábor sorsát illeti; amikor értesült arról, hogy a török sereg Erdélyre támad, először Kolozsvárra húzódott, majd onnan az éj leple alatt Váradra menekült. Szinte mindenki cserbenhagyta, ezért aztán, mivel látta, hogy a fejedelemséget elveszíti, újra a császár hűségére akart visszatérni. Az erdélyi rendek, akik búcsút mondtak neki – ami magyarul annyit tesz, hogy megfosztották fejedelmi tisztétől, J. J. –, nyilvános levélben arra figyelmeztették Forgách Zsigmondot”, a felső-magyarországi főparancsnokot, aki Abaffy vezetésével a hajdúkat Váradhoz küldte, „hogy Báthory támogatása háborúhoz fog vezetni a törökkel. Ezt megakadályozandó, a fejedelem néhány híve, Kamuthi Farkas, Géczi András, Rhédey Ferenc, Abaffy Miklós tervet eszeltek ki Báthory meggyilkolására.” Az egyik narratíva szerint Géczi azonban az utolsó pillá-

natban közbelépett, azt gondolva, hogy jobb lenne a gyilkosságot nem a váradi várban, Báthory hívei között, hanem a váron kívül végrehajtani. „Ezért kicsalták a fejedelmet, azzal az ürüggyel, hogy tartson szemlét csapatai felett; ekkor rárontottak, puskalövésekkel és karddal megölték, összeszurkálták, majd a halottat megfosztották ruháitól, és a testet egy parasztszekérre dobva Ecsedre vitették. Mindez október 27-én történt. Erdély új fejedelme, Bethlen Gábor mindenképpen el akarja kerülni a háborút öfelségével, amelyet annak reményében, hogy udvarhű fejedelem kerüljön a trónra, vállalni kell. Amíg nem érkeznek meg a német csapatok, vissza kell foglalni a Báthorynak átengedett magyarországi vármegyéket és Nagybányát. Várad viszont a késlekedés miatt már elveszett.”³⁵

Előző forrásunk szerint ugyanakkor lehet, hogy a testőrség egyik tagja, vagy „bejárója”, a szolgálatára szegődött valamelyik nemesi ifjú akadályozta meg a gyilkosságot, de legalább ekkora esélye van annak a verzióknak is, hogy az orgyilkosok azért sem merték ölesre vinni a dolgot, mert amint Báthory a kardot Abaffy kezébe adta, azonnal leemelt egy hegyestört a szögről, minélfogva nem maradt fegyver nélkül, mint ahogyan azt eredetileg elképzelték. A következő napi második próbálkozás előadása szerint, Báthoryék már kiértek a várból a külvárosba, amikor a fejedelem azt mondta: „Menjünk vissza immár.” Ahogy beértek a várba, a belső sorompókaput bezárták előttük, s ahogy a külsőn már átjutott, mintegy 60 lovas utána eredt s egy kertbe szorítván őket, meglövöldözték a hintót, a fejedelmet találat érte, de kiugrott a hintójából, egy fűzfánál kardjával magát oltalmazta, de a túlerő, Szilasi János, Ladányi Gergely, s Abaffy segédhadából Basa János zászlóartó, Zámbo Balázs hajdúkapitány megölte. Testét megfosztván mindenétől, a Pece patak vízébe vetették. Csak a kutyája sírt a parton utána, és próbálta kihúzni az iszapból. Másnap, ugyancsak 3-4 óra között, a várba beérkező hajdúk gyűlésekor Nagy Balázs a testet szállásukra vitte, s szekérre tévén Ecsedbe szállította.³⁶

Rendelkezünk még egy újabb gyilkosság-narratívával, amely ugyancsak Abaffy nevéhez köthető, és ugyancsak Ferdinánd főherceg a címzett. Ez a dokumentum szintén külföldről származik, és részint a korabeli erdélyi politikai-katonai helyzetbe ágyazza bele az elbeszélést, mely által egy egészen új, más forrásokban nem szereplő, ma is azonosíthatatlan főszereplő, Decsi Gáspár váradi prédikátor – talán nem a véletlen műve, hogy az ő feleségét is megkedvelte a fejedelem, vagy Géczi András nevének romlásáról lenne szó? – tűnik a vállalkozás legfőbb szervezőjének, rendezőjének. „Báthori ilyen kegyetlensége miatt a lakosság ekkortól már erősen elfordult tőle. Ezt az alkalmat használta ki egy erdélyi nemes, név szerint Bethlen Gábor, aki, jóllehet nem állt ellenséges viszonyban Báthorival, el kellett hagynia az országot, felkereste a nagyvezírt és arra kérte, nevezze ki őt Erdély fejedelmévé és Báthorit üzze el. Ennek fejében vazallusságát ajánlotta fel, nagyrabecsülését és néhány erősség, így Lippa és Jenő átadását.

Kérését a portán vita nélkül elfogadták és a következőkben Szekender pasának parancsa érkezett, hogy Erdélybe vonuljon. Útközben Lugost elfoglalta, Lippa és Jenő várait, a török szokással ellentétben viszont nem ostromolta meg.

Tehát augusztus 27-én teljes erejével betört az erdélyi provinciába, mégpedig két hágón: az első betörés a dévai szoros hágónál történt, amit Vaskapunak neveznek, 4000 lovassal és kopjással, a következő napon 12000 lovassal és 6000 török gyalogossal jött Bethlen Gábor mellé. Amikor ez a támadás Báthorinak tudomására jutott, [?]István főkapitányt ugyan jelentős számú hajdúval a törökök ellen küldte, ő azonban a nagy túlerőt nem támadhatta meg, hanem visszavonult és ismertette Báthorival a közelgő nagy veszélyt.

A másik oldalon Magyar-Ogly pasa nem messze Brassótól a hegyek szorosain keresztül nagy hadinéppel hatolt be Erdélybe és a 6000 székelyt, akiket Báthori a szoros hágók őrzésére rendelt, szétverte. Így tehát a törökök könnyűszerrel elfoglalták az egész Barcaságot és a brassói elővárosba legott janicsárokat telepítettek. Emiatt az egész Erdély megrémült és mindenki reszketett és aggódott.

Az erdélyi rendek ugyan azt tanácsolták Báthorynak, hogy mivel nem elég erős, ajánljon fel ajándékokat a töröknek, ő azonban azt válaszolta: nem tud és nem kíván a töröknek semmit sem küldeni, mert minden készpénzét kiosztotta a hajdúknak.

Amikor ezután Báthory hallotta, hogy a két török tábor egyesült és feléje közeledik, felállította 15000 főből álló táborát a Maros folyón túl Szászsebesnél, Gyulafehérvárral szemben.

A két pasa és Bethlen Gábor ezalatt seregükkel ellene vonultak, hogy vele megharcoljanak. Báthory azonban nem akarta az ellenséget megvárni, hanem elmenekült Somlyóra és onnan Nagyváradra, mégpedig olyan gyorsan, hogy egy nap 15 magyar mérföldet lovagolt. Ezzel sem kerülhette el viszont halálát, amint alább meglátjuk.

Menekülését azzal magyarázta, hogy a Császári Felséghez hűséges akart maradni. E látszat alatt segítséget és sereget kért. Így ezután Forgács nádor [helyesen: Thurzó György nádor] és [Forgách Zsigmond] főkapitány számos lovas és gyalogos katonát bocsájtott rendelkezésére. Ám ahhoz, hogy ezeket Erdélyben bevessék, az ellenség túlon túl erős volt, kiváltképp azért, mert a provincia szinte teljes egészében elfordult Báthorytól és Bethlen Gábor pártjára állott.

Szkender pasa ezután Bethlen Gábort Erdély fejedelemségébe emelte azzal, hogy vegyen példát Báthoryról és jobb életet, valamint jobb uralkodást mutasson Magyarországnak és Erdély számára, de semmit se tegyen a szultán tudomása nélkül. A nevezett pasa ezen kívül egy írást küldött Forgács főkapitánynak Kassára, amelyben biztosította őt arról, hogy semmiféle támadásra nem készül Magyarország ellen. Az ő leg-hatalmasabb császára ugyanis erősen megparancsolta neki, hogy a hadsereget Erdély országán belül tartsa és fővesztés terhe mellett egyetlen lépésre se engedje Magyarországra, parancsa csak annyi volt, hogy Báthoryt űzze el.

Időközben Váradon néhány erdélyi úr titokban tanácsot tartott, miképpen lehetne a tirannus Báthoryt eltakarítani az útból és ehhez közülük kettőt megnyerni, név szerint Nadányi Gergelyt és Szilasi Jánost, akikkel Báthory egészen bizalmas viszonyban volt. Ők kezdetben nem akartak ráállni, ám a helyi prédikátor, Decsi Gáspár – akinek a feleségét a fejedelem szívesen látta – meggyőzte őket, hogy Isten megáldaná őket, ha ők, mint Phineas,³⁷ egy ilyen rendkívül bűnös embert megölné-

nek. A fejedelem semmi gonoszságra nem gondolt, amikor hozzá jöttek, egy szablyát tartott akkor a kezében, amit éppen kiéleztetett, mutatta Szilasinak, dicsérte a szablyát és körülsuhintotta őt. Szilasi meg akarta nézni ezt a szablyát és amikor a kezébe vette, a megadott tervre gondolva megreszketett a keze. Amikor azonban a fejedelem erről kérdezte, azt válaszolta, nem tudja, talán valami szédülés az oka. Ezután visszaadta Báthorynak a szablyát és azt mondta Decsinek, hogy lelkiismerete meggátolta. Ő, Decsi, azonban ismételten rámutatott a fejedelem már elkövetett mocskos tetteire és hogy Isten haragja reá száll, úgy, hogy a következő napon véghezvitték azt, amit korábban elmulasztottak, és Báthoryt eltakarították az útból.³⁸

Más volt az elmélete a gyilkosok kilétéről Bethlen Gábornak, aki kedves hallgatójának, Don Diegónak fabulázik, konfabulál: azt hírel, hogy „maga nevelt emberei, borivó hívei” ölték meg Báthory fejedelmet. Ez igaznak látszik. De a folytatás sem érdektelen. Kíei voltak azok az emberek, akik a gyilkosságot végrehajtották? Ghiczi (Géczi), látszólag most éppen Báthory pártján van, s az említett Rhédey Ferenc, a fejedelem tanácsura, Várad kapitánya is közéjük tartozik, és Bethlen Gábor is, az egyik legfontosabb, kedvelt tanácsadója, bizalmas embere volt, amíg csak meg nem haragudott rá is Báthory. Igaz, Bethlen a végén így meséli el a gyilkosságot: „Kiment egy napon Báthory, hogy járjon egyet a folyó partján, mely a vár alatt folyik el, oly szorosán, hogy ha megárad, vize a várfalakat nyaldossa; ám, ha medrében marad, pompás hintóutat hagy szabadon. Négy mágnással ült a fejedelem a hintóban, mikor az egyik torony lábánál öt lovas pillantott meg, kik közül az egyik, azt színlelvén, hogy süveget akar emelni előtte, pisztollyal a mellébe lőtt. Kiugrott Báthory fejedelem a hintóból, a szokásos bátorságával; de nem bírván magát lábon megtartani, holtan esett a folyóba.”³⁹... Ezután az öt merénylő egy megközelíthetetlenül magas, szakadékokkal övezett várba vonult vissza, amely várat még Báthory ajándékozta a „rosszul élvezett, ám jól meggyalázott hölgynek”, Károlyi Zsuzsannának, ki onnan küldte ki „...az öt embert, hogy a fejedelmet megöljék.” Ám, miután ő, már mint új fejedelem, kivégeztette az öt fejedelemgyilkos lovas, ledobtván őket a magas várfokról, mint természetes uruk elárulóit. Jóllehet eredetileg „Báthoryt maga akarta megölni test test elleni nyílt párviadalban.”⁴⁰ Ez az állítása is tartalmaz igazságmagot: a fejedelemgyilkosságban tevéleges szerepet játszó Szilasit és Ladányit a katonák valóban ledobták egy medgyesi toronyból, mint természetes uruk, a fejedelem gyilkosait. Viszont azt legalább megtudtuk, hogy a megalázott Károlyi Zsuzsanna fejedelemasszony volt, aki bosszút állt az erőszakos amorozó fejedelmen a rajta s talán többi megerőszkolt sorstársán esett gyalázatért is. Elképzelhető, hogy a spanyol udvaronc fiktív kompilációjáról vagy félreértésekből eredő kompozíciójáról van szó:⁴¹ Lehet, ám ahol ellenőrizhető, s nem más konfabulációját követi, a történet igen megbízhatónak tűnik.

És végül, álljon itt Georg Kraus leírása is a gyilkosságról. Ő is másként értesült a fejedelem tragédiájáról: amikor ellenségei elől menekülve Váradra érkezett, ott „... a várakozás hosszúnak tűnt számára. Mivel rájött, hogy mindenfelől ellenségek vesznek

körül és hogy az övéiben sem bízhat, különféle *agyrémei és lázálmái* támadtak.”⁴² S megemlíti *búskomorságát* is. „Isten különös gondviselése folytán bizonyos idő eltelével észrevette ezt – ti. Báthory rossz idegállapotát J. J. – Géczy András, aki október 17-én [helyesen 26-án] rábeszélte Báthoryt, hogy a maga mulattatására és hogy valamelyest szabaduljon a *súlyos gondoktól meg a búskomorságtól*, (kiemelés tőlem, J. J.) induljon a váradi várból sétakocsizásra. Báthory beleegyezett, a hintóba maga mellé vette Lónyay Farkast, és tíz tarka török lóval néhány szolga kíséretével kikocsizott a várból. Amikor azonban a közönségesen *Velenceinek* nevezett *utcába* ért, a két szomszédos sikátorból Nadányi Gergely és Szilassi János ötven hajdúval váratlanul rajtaütött, és Báthory útját mindenfelől elzárván, mindkét oldalról rárontottak kocsijára. Nadányi homlokon lőtte Báthoryt, Szilassi pedig *hegyestőrrel* két szúrást ejtett rajta, úgyhogy kiadta nyughatatlan lelkét. A hajdúk és a kapitányok kihúzták Báthoryt aranyos hintójából, anyaszült meztelenre vetkőztették, több helyütt is sebet ütöttek rajta, majd az élettelen tetemet az ott folyó, Pecének nevezett malompatakba vetették, ahol belepte az iszap. A hajdúk végül kirabolták a kocsit is, és az ezüst miatt, amivel ki volt verve, teljesen összetörték, majd kereket oldottak. [...] Báthory holtteste négy óra hosszat feküdt az iszapban. Miután mindenki eltakarodott, néhány lakos a tetemet egy ökör és egy tehén húzta szekérre, bársony és selyem helyett kevés régi szalmára fektette, és a piactérre egy elhagyott kápolnába vitte.

Amint látjuk, mindegyik elbeszélés tartalmaz azonos és eltérő momentumokat is, így gyarapítván egymást – ugyanakkor a hitelesség érzését elbizonytalanítják a befogadóban. A többféle verzió külön-külön nem, de talán együttesen is csak sejtéssé fokozhatja le eseménytörténeti szempontból az ismereteinket. Mindazonáltal mégis van értelme egymás mellé helyezésüknek, mivel a történésekkel közel azonos idejű a lejegyzésük. S forrásaink az akció résztvevőinek vagy szemlélőinek elbeszélésén alapulnak.

BÁTHORY (ÚJRA)TEMETÉSEI

Kraus fent megkezdett története a következőképpen folytatódik: „Másnap innen Bátorba szállították, és a templom sekrestyéjében helyezték el. Ezután, az 1626. [helyesen 1628] esztendőben Bethlen Gábor e templomban fejedelmi módon eltemettette, amint azt a maga helyén hallani fogjuk.”⁴³

Szalárdi János a temetéséről további részleteket is elárul „... szomorú halála, a bányába [fürdőbe] akarván kimenni, s gyalogi mellőle elküldetvén, s azon utcában áru-
lótól bizonyos házaknál meglesetvén és véletlenül [váratlanul] szekérében általuk csak obruáltatván s általverettvén, meglövöldöztetvén. Kinek felmészárolt teste annyiban is elég méltatlan gyalázzal illetetett a háladatlan világtól, hogy egy hitvány kasos szekeren két tehemen hurcoltatott Adorjánig, ahol híre lévén benne az öreg Csáky Istvánnának, ki akkorban még neveletlen árva fiai ott való házoknál talált

vala lenni, a nagy jeles fejedelem ember veszedelmén s méltatlan esetén, siralmas során nagyon megesvén szíve a kegyes úriasszonynak, maga hintószekerén s lovain kísértette s küldte volt Ecsed várába, s onnét vitték Nyírbátorba, ahol egy szekrestyébe tétetvén be, azután nem elébb, hanem 1628. esztendőben, die 18. [helyesen 21.] Szeptembris Bethlen fejedelem által azon nyírbátori templomban nagy méltóságos pompával temettetett vala.”⁴⁴

Ezzel a Szalárdi-jelzete váratlan végső kegyeleti aktussal le is zárhatnánk temetés-történeti beszámolóinkat. Mind a kortársak, mind a kései utókor megnyugodhatott, végső, családi szálláshelyére jutott az orvul meggyilkolt fejedelem teste. Ezzel a történet véget ért. Ám az ehhez vezető útnak azonban még volt egy közbülső állomása, amelynek létéről Szabó Péternek csak levéltári jelzete volt, szövegeanyag nélkül. Azonban néhány évvel ezelőtt Papp Sádor Bécsben fellelt dokumentumok alapján felhívta a jeles halál-kultusz szakértő figyelmét egy időközben lezajlott temetésre. Mégpedig nem sokkal Báthory Gábor halála után a korábban Ecsedbe szállított holttestnek végbement „szabályos, vitézi” sírbatétele. Ugyanarra a megszentelt helyre, ahova ő temettette nagybátyja, az apja helyett is apja, ecsedi Báthory István országbíró testét, aki arról volt híres, hogy mint országbíró, soha sem tette a lábát Pozsonyba, vagy Bécsbe, s aki vallotta, hogy ő csak akkor megy az országgyűlésbe, ha egész Ecsed is megy utána. Ezen elhatározásához haláláig tartotta magát. Ennek az elvnek megfelelően „politikai töltéssel bíró kegyeleti gesztust” gyakorolt Báthory Gábor is, amikor 1605-ben Nyírbátorban temettette el nagybátyját-nevelőjét, amikor „...kifaragatta gyámajja, ecsedi Báthory István nyírbátori sírszekrényét, s azt híven rokona újsztoikus szemléletéhez, a sorssal és a halállal megbékélő, a vanitatum vanitas gondolat-körében megszületett feliratokkal látta el.”⁴⁵

Volt tehát 1614. május másodikán Nyírbátorban egy fejedelemtemetés, amelynek Dóczy András szatmári kapitány volt a megrendezője. Ez idő tájt Dóczy, szatmári, illetve kollégája, Lónyai András kállói kapitány, megpróbált el-elcsipdesni Erdély területéből, s a kapitánytársak egymást támogatva elérték, hogy Ecsed, Huszt, Kővár, Nagybánya s Nyírbátor néhány évre Habsburg-befolyás alá kerüljön. Dóczy szatmári kapitányként jelentős tényező volt a királyi Magyarország és Erdély kapcsolatának ellenőrzésében és bonyolításában, állhatatos királpárti, s ő kapta Bécs részéről az utasítást, hogy immár Ecsed is a császár hatalma alá kerülvén, adjon végső tisztességet az „...Istenben boldogult kegyelmes urunknak, az erdélyi fejedelemnek”. Ezzel is jelezvén, hogy nem tartják magukat felelősnek a fejedelemgyilkosságban, álláspontjuk szerint kijár neki a fejedelemhez méltó végtisztesség-nyújtás.

Papp Sándor figyelemfelhívása után Szabó Péter tárta fel a bécsi dokumentumok alapján, hogy „Báthory koporsóját az ecsedi vár piacán 1614. május 2-án felravatalozták. Innen, később vörös posztóval díszített szekérre helyezték a katafalkot, majd 75 lovas kopjás hadnagy felvezetésével, gyalogosok kíséretében megindult a gyászmenet Nyírbátorba. Az ottani református templomban Báthory Gábor teteme felett prédikációt tartottak, búcsúbeszédet mondtak.”⁴⁶ Tanulmánya írásakor Szabó Péter ezeknek a szövegét nem ismerte. Bitskey István azonban Futó György 1978-as [!]

közleménye alapján bemutatta a ceremónia legfontosabb eseményei közül Alvinczi Péter kassai lelkész és Czeglédi János ecsedi prédikátor orációit. Mivel a halotti beszédek műfaji előírásai nehezen viselik el a halottat illető kemény bírálatot, gyalázást, Alvinczi is főleg a dicséret hangján a laudáció építményét emeli Báthory holtteteme fölé: „Báthori Gábor eredetire, nemzetségére nézve oly vala, hogy más hozzá hasonló nemzetünk között nem volt! Termetében s személyében ékes, udvara népe között kedves! Elméjében serény, szólásában bátor s extemporaneus [alkalomhoz illő, illetve: meggondolatlan], és emberi mód szerént hazájának, nemzetének szolgálatjára mindenképpen alkalmas. Mit hozzon az felvirradott nap? ...hitetlenül s kegyetlenül mézárálak fel”. S ha utal is a fejedelem gyarlóságaira, ítéletet nem mond felette. „Életének folyását én nem vizsgálom, mások azt énnálamnál jobban tudhatják, kicsoda az, azki véték nélkül lehetne? Ha mi excessusi [túlkapásai] voltak szegénynek, ímé az Úrnak ítéletit viselte érette! Mi tisztünk ez, hogy jó ítéletben legyünk felöle...” Az ecsedi prédikátor Czeglédi János, aki ifjú korában nevelője volt „Gábris vitéz”-nek, ahogy születésekor nevezték, valóban „jobban tudja”, mint szolgatársa, és Salamon királyhoz hasonlítja az elhunytat, aki egy időben az „ez világi haja hujának, bor italnak, részegeskedésnek, muzsikának” adta fejét. Efféle vétkeket követett el Báthory Gábor is.⁴⁷ A végtisztesség bezárásaként a holttestet a sekrestyébe helyezték, s a kulccsal bezárt helyiség ajtaját – valószínűleg a Bethlen Gábor elleni vérvád tartós, jelképes fenntartása céljából – vörös szőnyeggel borították.⁴⁸ Mindenesetre a külföldön megtalált források egyértelműen tisztázzák, hogy nem Bethlen Gábor szállíttatta át 1628-ban a holttestet Nyírbátorba az újratemetésre. Az megtörtént már 1614 folyamán. Ecsedben kellett talán elhangzania annak a búcsúztató versnek, vagy legalábbis azon alkalom hozatta létre azt, melyben az ismeretlen szerző az elhunyt szájába adván földi tevékenységének eredményeit, s elbúcsúzván az álnok Erdélyországtól, az elárulóitól, akik nem hagyták, hogy megvalósíthassa terveit, ellene fordították fegyverüket, s „Bötlen pogan Gabort ellenem tamaztad.”⁴⁹ Vagyis ártatlanságát hangsúlyozták, s Bethlen Gábort tették felelőssé haláláért, mivel a pogányokat az országba hívta. A kortársak között elterjedt hagyomány volt Báthory ártatlansága bizonyítékaként, hogy a sekrestyében történt elhelyezése után még évekkel is verejtékes volt az arca, mint a váradi sírjából a székelyek megsegítésére siető, majd oda visszatérő Szent Lászlónak, s keszkenővel törölgették is, amint arra tanú lehet Thököly Miklós.⁵⁰

CUI PRODEST?

Látván immár több változatban is Báthory halálának, temetéseinek körülményeit, végül, ám elengedhetetlenül, megválaszolásra vár, hogy mégis, *kinek az érdeke* volt Báthory Gábor félreállítása.

Talán a hajdúk igyekeztek Báthory Gábort eltüntetni a politikai porondról? Nem valószínű, mert mint láttuk, kapitányuk, Nagy Balázs haraggal és féltő kegyelettel

szedte össze maradványait a Pece partján, s gondoskodott az eltemetéséről. (Ezzel megrendezte első „temetését” Székelyhídon.)?

Báthory kétségkívül magára haragította ugyanakkor Bécsset, ahol ugyanis a sok tárgyalás után már azt érezték, hogy fegyveres segítség fejében átengedi Váradot meg a még követelt négy vármegyét. De Báthory még Váradba szorulásakor is azt hangoztatta, azzal fenyegette a segítségére jövő hajdú-vezetőket, hogy kibékül a törökkel. Gyulaffy Miklós 1613. október 10-én Prépostvári Zsigmond, Báthory tanácsosa üzenetét tolmácsolta Dóczy András szatmári kapitánynak. Az üzenet lényege, hogy a császárral történt kiegyezés ellenére „minden tanácsával és minden tractájával azon volt őfelsége, az erdélyi fejedelem, hogy az törökkel megbékéljék és [...]emben arczúl forduljon Magyarországra.” S „Asztala felett peniglen őfelségétül nemcsak én, sokak, *de én is sokszor hallottam, boros korában: im meg nem segítenek az eszezek* [kiemelések tőlem, J. J., a kor bevett káromkodása: *eszez lélek kurvafia*, értvén ezt a magyar királyi félre], de megbékélem az törökkel és valamit *én alám ástak, bizony, az magok nyakát szakasztom abban.*” De ez a terv most a fejedelem markába szakadt. „Most vigyázzanak az hazára, mert Pécsi Simon követet, aki a török vezérhez ment tárgyalni, úgy köszöntötte borral a kapucsi pasa: »adja Isten, Simon, hogy ez jövő nyáron Bécsben köszönhessem reád ez bort.«” Kéri, hogy titokban értesítsék a császárt, s ha kell, és az idő eljön, az egész ország előtt feltárja, amit most üzent. Megjegyzi még, hogy Horvát Lázár volt az, aki a fejedelmet felbízta, aki maga sem tagadta, s amikor megszólították ebben az ügyben, ők, az igaz magyarok, úgy felelt: „...miért nem segítik hát ez eszezek”; és olyan biztos volt a török bejövételében, hogy már Szatmár körül megszerezhető birtokot is keresett menedékül.⁵¹ Abaffykat tehát az ösztökelte tervük határozott és gyors végrehajtására, hogy tisztában voltak vele, kétezren nem tudják feltartóztatni az állítólag húszezer körüli török hadat, melyet Bethlen Gábor hívott be, s Váradal együtt török kézre jutnak a környező vármegyék is.

Várad sorsa amúgy még a fejedelem halálával sem alakult az előzetes elképzelések szerint. Nem sokkal Báthory halála után, Thurzó György nádor Biccseről 1613. november 3-án költ levelében értesíti Dóczy Andrást, hogy „Kegyelmed levelét tegnap megvőnk, abból Báthory Gábornak mint történt dolga, megértettük. *Abaffi Miklós is hozzánk érkezvén, voltaképpen mindenenek megjelente; ha az keresztyénséghez gonosz igyekezettel volt, az magyar nemzetnek és hazánkknak javára lett ily véletlen [váratlan] halála* [kiemelés tőlem, J. J.], holott az Úristen az afféle gonosztságot igyekezetekben csudálatos móddal mindenkor meg szokott zabolázni, sőt afféle kegyetlenek életinek soha nem volt, nem is leszen jó végek. Várad dolgát az mi illeti, adná isten, tartatnék urunk őfelsége számára, de az minemő emberek maradtak benne, félő, hogy csak kevés kizsátozással is oda Erdélyhez ne hajoljanak, jelesben ím Rédey Bethlen Gábornak sógora szabásó is, bizony nem köllött volna Abafinak onnan kijönni, holott ott szolgálhatott volna többet s jobban is, megbizonyíthatta volna az őfölségéhez való hívségét és hazájához szeretetét; de minthogy így történt, mi itt semmit sem késleltettük, hanem mindjárt őfölségéhez expediáltuk.”⁵² Abaffy tehát előbb a magyarok legfőbb vezetőjét kereste fel a hírral, nála elbeszélte a Váradon történeteket, s csak tőle

folytatta útját a bécsi udvarba. Ami Váradot illeti, a nádor valójában Abaffytól remélte a vár megszerzését, de őt a dicsőségvágy többre vezérelte, Béctől kívánta az igazi elismerést. Bizonyos lehetett benne, hogy a vár- és területszerzésről ott határoztak. Dóczy András levelezéséből viszont az derül ki, hogy az udvarban láthatólag elég könnyedén kezelték Várad ügyét. Mindenképpen Báthory Gábor halálától várták, hogy Várad a kezükre jusson, valójában csak azt remélték, hogy ráfordítások nélkül ölükbe pottyan az országrész. Az esztergomi érsek, Forgách Ferenc is könnyedén betörődött a kedvezőtlen kimenetelbe. Kassáról tudósítja a szatmári kapitányt 1613. november 8-án: „Az kegyelmed levelét meghozák énnékem, kiből Gözi [Géczi] András mit írjon kegyelmednek, megértettem; azért ő mindenkor ilyen tökéletlen [hűtlen, köpönyegforgató] volt, és ezután is abban az tökéletlenségben marad; efféle rossz, tökéletlen emberekkel nem is kellene oly dolgot indítani; de ha immár így történt, maradjon ebben, hihető, hogy öfölségének gondja leszen mindenekre.”⁵³

A császár azonban nem kapta meg ezt az ajándékot, fizetni érte viszont nem akárodzott neki. Az állandó központi probléma, amely a Habsburg–magyar viszonyt évszázadokra meghatározta: Ki adjon embert, ki fizesse a számlát?

Forgách Zsigmond, a felső-magyarországi főkapitány Kassáról 1613. november 10-én jelezte Dóczynak: „...Nagybánya ide akarna fejet hajtani és az minemő választettek Bethlen Gábornak, igen jó ratiókkal írták, mert az ugyan úgy vagyon és nem kell engedni. Azmi az Huszt dolgát illeti, Váradot és az Erdélyen kívől való vármegyéket, azt parancsolja herceg urunk, hogy *ha occupálhatják, occupálják; occupálni nem volna nehéz, csak pénzt küldene öfölsége, hogy fűzetett hadunk lehetne, hogy azhová kellenék, mindjárt népet küldhetnénk bele.* Én megírtam öfölségének, hogy mi el tudnánk az dologba járni, csak öfölsége ne *kímillené pénzét ilyen hasznos dologba; noha Giczi uram kegyelmednek ő tekéletlensége szerint tett választot, de vóna nekem azért abba módom, hogy Váradot kezemhez vehetném, csak vóna osztán kivel megtartani.*”⁵⁴ [Kiemelések tőlem, J. J.]

Thurzó György nádor otthonából, Biccseről címezvén Dóczy Andráshoz 1613. november 12-én írt levelében, még egy hónap sem telt el Báthory meggyilkolása után, de már szkeptikusan gondolkodik a vár könnyű megszerzéséről: „...Ami azért az Várad dolgát illeti, *ugyan csodálkozunk vala, azminemő emberek vannak benne, hogy azok öfölsége császár urunk számára akarnák tartani; de az relatióból azmint vesszük eszünkbe, nem oly könnyen lehet az meg, hanem különben köllene öfölségének arra gondot viselni; mi bizony szívünk szerint akarnánk, minthogy Magyarországon vagyon az a négy vármegye, és ezelőtt is ide való volt, hogy ezután is ide lenne; [...] adná isten, hogy ez mostani fejedelem jobb volna Báthorynál, de minthogy az keresztnevek mind egy, egy cseppnyire sem aránzzuk, hogy jobb legyen annál. Ami pedig azt illeti, hogy az török, tatár kiment volna Erdélyből, azmint elpusztították és elrablották most azt, ezután is valamikor kedvek vagyon és akarják, mindenkor szabadon bemehetnek.*”⁵⁵ Bécsben rendelnek, a Magyar Királyságban és Erdélyben fizetnek pénzzel, ingyenmunkával, beszállással, fegyverrel, vérrel.

A Dóczy-levelezésből kitűnik, hogy a császár nem nagyon apasztotta meg pénztárcáját Váradért s a négy egykor Magyarországhoz tartozó vármegyéért; s nem akarták a törököt sem egy várfoglalással és jelentős terület elcsatolásával hadba szólítani. Illetve egyes bécsi udvari köröknek jól jött volna, ha a török megszegi a fegyverszünetet, okot ad megtámadására s egyúttal Báthoryt is eltünteti a hadszíntérről.

Ha jól odafigyeltünk az újonnan előkerült levélrészletre, amelyet szövegünk elején idéztünk a gyilkosság résztvevőiről, egyik főszereplő közülük a magyar nádorhoz, majd a császári udvarba szaladt az eseményekről adott koronatanúí vallomással, akkor nem lehet kétséges, hogy az orgyilkosság megrendelőjéhez sietett az eredményt közölni. Ugyanis Forgách Ferenc levele arról tudósít, hogy a gyilkosságot eltervezők közül Abaffy egy hét múltán már a császári udvarban volt a sikeres orgyilkosság hírével, s talán behajtható az érte járó vérdíjat is...

Kruppa Tamás Forgách Ferenc Scipione Borghese bíboros neposhoz írt levelének jegyzetében Angyal Dávid *Báthory Gábor uralkodása*⁵⁶ című dolgozata alapján feltárja a valós helyzetet.

„Abaffyt Forgách [Zsigmond, J. J.] küldte kétezer emberrel, mivel több pénze nem volt, Várad alá Báthory megsegítésének ürügyén, valójában, hogy elfoglalja a várost.”⁵⁷ Ha pedig Forgách küldte, az nem történhetett meg Thurzó nádor beleegyezése vagy kezdeményezése nélkül. Az Erdélyi Országgyűlési Emlékek egy dokumentuma arra enged következtetni, hogy ez meg is történt – jóval korábban. „Így történt, hogy mielőtt még Báthory követeit, Péchy Simont és Erdélyi Istvánt fogadta volna [II. Mátyás], október 17-ről Cesare Gallo-t titkos megbízatással Forgács Zsigmondhoz küldé. Fontos követség volt ez: a király már megegyezett⁵⁸ a nádorral, hogy Báthory mozdíttassék el, s a parancsot Forgács Zsigmondnak Gallo vitte meg, hogy a felső-magyarországi generalis ennek útját készítse elő.” November 4-én Gallo már meg is egyezett Forgáchcsal, „aki természetesen késznek nyilatkozott a terv kivételére”. Közbelépett azonban Báthory, török támogatással elriasztotta az általa megszállt Szebentől, Brassó vidékéről Forgách csapatait. Így aztán pontosan *két évvel későbbre kellett halasztaniuk* a bécsi-magyarországi szervezőknek Báthory-buktató tervük megvalósítását.

Bécs Báthory uralkodásának kezdetétől sajátos politikát fogalmazott meg a legfőbb szervező, Melchior Klesl bécsi püspök tervezetei révén: céljuk a középkori Magyarország egységének visszaállítása volt Habsburg irányítás alatt. „...az országegyesítés szándéka alapvetően két módon volt elképzelhető: közvetlenül, vagyis katonai offenzíva révén, vagy pedig Habsburg-hű uralkodó – a német szóhasználatban »Voivoda«, azaz vajda – hatalomra juttatásával, aki a magyar király nevében kormányozza a tartományt” – amint arra Cziráki Zsuzsanna rámutat, új dokumentumok feltárása által új adatokban és ismeretlen összefüggésekben rendkívül gazdag tanulmányában.⁵⁹

Ezért aztán Báthory Gábort megbízhatatlannak tartván, mindenképpen el kellett őt takarítaniuk az útból.

Klesl püspök, aki a Titkos Tanácsot is befolyása alatt tartotta, tehát úgy vélekedett már korábban is, hogy Báthoryt „...*vagy mondassák le, vagy ölják meg*, [kiemelés tőlem, J. J.] és helyét töltsék be Báthory Zsigmonddal.”⁶⁰ Mindenki pechjére utóbbi 1613. március 27-én meghalt. Így Báthory Gábor maradt székében és a céltábla középpontjában. Klesl ugyan sem a nádor Thurzó Györgybe, sem a főkapitány-végrehajtó Forgách Zsigmondba nem vetette bizodalját, hogy az elmozdítás ügyét meg tudják oldani. Ezért aztán Ferdinánd főherceg és II. Mátyás császár és király segítségért folyamodott a magyarok meggyőzésében. Hárman már elég hatékonyan bizonyultak, s a nádor és a főkatona elfogadta a javaslatot. Forgách Zsigmond pedig a végrehajtásra alkalmasnak tartotta mind Abaffy tokaji főkapitányt, hogy hajdúival megoldja a feladatot, mind a Váradba szorult Báthoryt megsegítő ál-segély akciót, hogy a megzavarodott fejedelmet kiiktassák uralkodói helyzetéből. Lehet, hogy túlbuzgóak voltak az eltávolítás módszerének megválasztásában, s nem kellett volna megölniük az uralkodót, bár abból, hogy a hálózobájába eleve azzal a céllal léptek be, hogy saját kardjával likvidálják Báthoryt, nem nagyon gondolhatunk másra. Csak a véletlenül múlt, hogy nem sikerült megvalósítani elképzelésüket. Az eltérő narratívák közül bármelyik működhet: vagy benyitott az inas/testőr és megzavarta őket, vagy a kísérőnek kijelölt hajdúkapitány, Szilassi János keze remegett meg, avagy Géczi András elhalasztási ötlete valósult meg, vagy pedig valóban Abaffy Miklós gondolta meg magát. Így a kijelölt időpontról másnapra, a kijelölt helyszín helyett pedig a palotán és a váron is kívülre, a városba tették át az eseményt. Valószínűleg Báthory Gábor depressziós hangulata is hozzájárult az akció sikeréhez: rábeszélésükre ki akart ugyan menni Abaffy hadai közé, hogy azok is és saját csapatai is meggyőződhessejen jelen- és helyén-létéről, megpillantása erősítse az egységek harci kedvét, ám amint elhagyták a várat, kis idő után meggondolta magát, s egy „Menjünk vissza immár!” óhajtással maga szaladt bele gyilkosai csapdjába. Ha kiment volna a hadak közé, talán másképp alakulhattak volna a dolgok. Rövid időre. De tudjuk, aki időt nyer, életet is nyerhet.

A fentiek alapján tehát meglehetősen pontossággal meghatározhatjuk a *cui prodest* kérdésének köreit és figuráit. De vajon lehetett-e bárki másnak érdeke a kicsapongó fejedelem halála?

Ne feledjük, hogy Bethlen Gábor már fejedelem volt, s nem kívánt maga mellé egy élő trónkövetelőt. Neki is feltétlen érdeke volt, hogy, bár török segítséggel, de megszabadítsa országát a zsarnok fejedelemtől. Mert mi más lenne az a Báthory, akinek a rendek ilyképpen írnak: „Noha penig eddég Felsegedet, úgy, mint fejedelmünkhöz való kötelességünket csak az is méltán felszabadította, hogy semmi rendeket ez egész országban régi szabadságában, törvényében meg nem tartván, sőt abban nekünk adott hűt ellen sokképpen megrontván és háborítván, az szomszéd országokkal való csendes békességes állapotunkat felháborítván, az mi nagyobb, az hatalmas győzhetetlen császárt, mind több keresztény fejedelmeket bosszúsággal, szidalommal illetvén, megmaradásunkért nemhogy fejedelmi kegyességgel viselt volna gondot. [...]

Annak utána sem tanácsinak, sem országul minékünk intésünket, esedezésre való kérésünket az fejevári táborban meg nem fogadván, egy gonosz személynek kedvéért országul ellenünk, az egész nemesség ellen titkos és ártalmas végzései voltak mindnyájunknak levágatására. [...] Ezzel szeretettel intvén és kérvén felségedet: minket azmint eddig szokta volt, az sok iszonyatos gyalázatos szitkokkal ne illessen és ne terheljen, mert bizony azt sem Isten, sem ez világ előtt nem érdemeljük: holott már minékünk is szabados mezőnk lévén, arra volna materiánk, pennánk s papirosunk is, hogy azt magunkról igazán elvehetnők [...].⁶¹ Túl azon, hogy ebben az időszakban Bellarmino nyomán felmerült annak kérdése, amely már elterjedt nézet a katolikusok között, hogy – korántsem teológiai precizitással fogalmazva – a zsarnokot nem bűn meggyilkolni, „...az eretnek uralkodók, amennyiben eltérnek az igaz vallás (a katolikus) útjáról, megfoszthatók trónjuktól”⁶²; ott van az örök dilemma, hogy mi a társadalmilag „hasznosabb”, s ki cselekszik a jövő, az állam megmaradása érdekében, aki kegyetlen kézzel eltávolítja a zsarnokot, vagy aki – a vallási előírások szerint, mióta csak hitéletet éltek – türelmes, minden megalázást, szenvedést, az egyéni és a közösségi szabadság elvesztését elviselő kortársa neki? Az erdélyi rendek, nyilvánvalóan Bethlen Gábor tudtával, hozzájárulásával, esetleg egyenesen ösztönzésére – példátlanul kegyetlen vérfürdőt vittek véghez, amiként Báthoryval, hasonlóképpen bántak el orgyilkos alattvalóival is.

Jóllehet Heltai János érvgazdag tanulmányában meggyőzően kiáll Bethlen Gábornak a gyilkosság ügyében tanúsított ártatlansága mellett.⁶³ Szerinte Alvinczi Péter a bibliai Dávid és Saul párhuzamát alkalmazta Bethlenre és Báthoryra: Dávid–Bethlen eltemetteti a Saul–Báthoryt. Még ha ártatlanságát el is fogadjuk, ismervén az uralkodását elkezdő – majd folytató – Bethlen Gábor öldöklési listáját, az ő lelkének nyugalmaért sem merném a kezem tűzbe tenni. Elég végigtekintenünk a diszkvalifikáltak névsorán. A gyilkosságban fontosabb szerepet játszóak közül Abaffyn kívül – aki szintén félt a megtorlástól, de hát ő szerencséjére nem erdélyi fi volt – alig-alig találunk valakit, aki megmenekülhetett volna a jogos/jogtalan(?) haláltól, annak külföldi nemeitől. Mindenesetre bírói eljárás nélkül. Kezdjük a külső gyűrűn: Dóczy András, aki Forgách generális helyettese volt, amikor Szebent akarták felszabadítani 1612-ben, s valószínűleg későbbi egyéb Erdély-ellenes tettei miatt is, de 1620-ban Bethlen börtönében halt meg. A többiek fél éven belül eltűntek a süllyesztőben, alig éltek túl áldozatukat. A főkolompós Géczi András – aki ezúttal is kettős játékot űzött, mint láthattuk fentebb, Dóczy András révén a felvidékieket is hitegette, hogy az övék lehet Várad, de már az új fejedelem, Bethlen Gábor felé is mutatta készségét – még a kegyetlen fejedelmgyilkosság, a kivégzés napján jó gazdaként, hideg fejjel számolt be a rendeknek, ők pedig nyilvánvalóan azonnal Bethlennek Várad jövőbeli sorsáról: „Az nagy hatalmú, szent, véghetetlen irgalmú, felséges atya, a mindenható Úristen az mi előbeli kegyelmes urunknak, fejedelmünknek, Báthori Gábornak *sok mód nélkül való magaviselését*, (kiemelések tőlem, J. J.) *cselekedetét megeléglvén, a szegény hazának is ennyi sok kárvallását, szörnyű ínségét megszáván ez máj nap, úgymint októbernek huszonhetedik napján, délután három órakort Váradon, Velence utcában*

valami legények által életének véget vete; és így az nagy félelemnek, inségnek is vége lévén, és megszabadítván azokból, az vár kapuját az városbeli nemességgel és bennevalókkal felvonatván, az egész várban mindenféle rendet, nemességet, fizetett népet, városbeli embert és parasztságot ezen eskettünk meg: hogy az várat senki feje fennállásáig meg nem adja; hanem minthogy ilyen szép végházat az mi eleink és atyáink Erdélynek jövedelméből az keresztyénségnek megmaradására építette volt, életünk fogytáig Erdélyországnak megtartjuk.” S tudatos elhallgatással tudósít az Abaffy által vezetett csapat céljáról, mint akinek tudomása sincs arról, hogy közben a felvidékieket és az udvart is hitegette a vár átadásával: „Az római császárnak is penig őfelségének itt való segítsége nem azért jött, hogy az hatalmas győzhetetlen császár hadának, az-vagy Erdélyországnak véteni vagy ártani akarna, hanem inkább azért jött, hogy minden dolog jobb móddal menjen végben, és azmely konföderációja volt őfelségének az hatalmas császárral, az szentül megtartassék: sőt bé is nem jött volna, ha magunk nem hívtuk volna: holnapi napon Isten segítsége velünk lévén szép rendelt seregekkel innen az vár mellől elbocsátjuk őket.” „...Jenő várába, Lippába és Karánsebesbe, Lugasba is mindjára megíratam, hogy imide-amoda ne hajladozzanak, hanem Őnagyságát, az mostani új fejedelmünket és Nagyságtokat állapotjuk felől megtalálván, Őnagyságának és Kegyelmeteknek is megmaradásokra kiváltképpen való gondviselések leszen.”⁶⁴

Géczi András ezúttal rosszul számított: „Báthori megölésének szerzőjét és intézőjét, ezt a vérsomjas és csalárd embert, december másodikán Szebenben, ugyanabban a házban, melyben a legsúlyosabb esküt tette Báthorynak, elfogták, s Balling János Fogarasba vitte. Hosszú koplaltatása és megőrülése után, melyben Isten igazságos ítélete nyilatkozott meg, 1614. január 10-én cigány hóhértól megfojtatva csúfosan meghalt. Testét ganéjjal telt tyúkketrecbe tették, horoggal egészen a tömlőc lépcsőjéig húzták, s ott temették el mint nyilvános tolvajt s apagyilkost.”⁶⁵

Báthory hajdúkatonáinak sem jutott jobb sors, bár ők vitézebbül haltak meg. Történt ugyanis, hogy Bethlen Gábor nem sokkal Báthory Gábor fejedelem csúfos vége után mint új fejedelem, Medgyes városában 1614. február 22-re országgyűlést hirdetett, ahová beérkeztek a Báthory-gyilkosság tevékeny résztvevői, Szilasi János és Nadányi Gergely is. „Ebben az időben a fennhéjázó gyilkosok, mindnyájan sisakosan, aranyos kardokkal övezve s töltött karabélyokkal felszerelve forgolódtak a nyilvánosság előtt.” Az ülésteremből, amint az a fejedelemgyilkosság elkövetőinek kijár, kidobták őket, az utcán örködő és lézengő katonák úgyszintén nagy ellenszenvvel fogadták személyüket a hűtlenségük miatt, éppen hogy meg nem ölték őket. 26-án az orgyilkosnak nevezettek „díszes ruhába öltözve, sisakosan és fegyveresen” jelentek meg, s az ítélmesterhez és egy tanácsúrhoz fordultak védelemért, s hogy az udvari katonaságra panaszt tegyenek, hogy „nekik az országnak a zsarnoktól való megszabadításért nem szidalmakat, gyalázásokat, szemrehányásokat, hanem uradalmakat, birtokokat, falvakat s tisztségeket ígértek sok biztosító levélben az ország lakói.” Azok március 3-án a rendekhez utasították őket, ahol újfent szidalmakkal és felindulással fogadták a panaszosokat, s kitoloncolták őket a teremből. Az utcán levő

katonák ezt meglátván utánuk eredtek, mintha egy cipót az árustól ellopó csavargót akarnának elfogni, aki az előzetes megegyezés szerint az ő irányukba kezdett szaladni, üldözőbe vették őket. Szilasi fegyverhordozóját, Váczi Pétert, „aki Báthory selyemujjasát fennhézva viselte”, elfogták és fejét vették. A többiek a „takácsok bástyájára” menekültek, s bátran felvették a harcot felbőszült ellenfeleikkel, akik a bástya mellett levő templomból egy rejtékúton az üldözőkhez jutottak, Nadányi [Ladányi] a csigalépcsőn a katonákkal viaskodva a kardját a felette húzódo gerendába vágta, s nem tudta kihúzni, egy katona a puskája vascövével halántékon vágta, s azonnal meghalt. Georg Kraus szerint „...oly derekasan küzdöttek, hogy reggel héttől délután négyig senki sem férhetett hozzájuk. Végül egy félszemű darabont, próbára téve férfiaságát, egy hátsó nyíláson felkapaszkodott a toronyba, s bár megsebesült, egyes-egyedül addig szorongatta őket, amíg meg nem hátráltak, a torony egyik kis szobájába be nem menekültek és amíg segítséget nem kapott.”⁶⁶ A túlérő Szilasit és Zámbo Balázst megfosztotta ruhájuktól, s a bástyáról a földre vetették Nadányi után, ahol a tömegek kivont karddal várták őket, s „ősi szokás szerint” egy pillanat alatt miszlikbe vágták mindhármukat. Mindnyájuknak teste beleikkel és ürülékükkel keverve – miután három napon át a disznók és kutyák prédája volt –, végre a nyilvános hóhérok által kampókkal és kapákkal egy sekély árokba behúzatott, s porral és kövekkel behányatott.

Miután ez megtörtént, a fejedelem mintegy nyilvános engesztelő áldozattal feloldva, mindenkinek még nagyobb szeretetébe jutott...”⁶⁷ Elvégeztetett, fejedelmükhöz jutottak, fátylat rájuk – gondolta az új fejedelem.

V. AZ ÚJRATEMETÉS VALÓDI INDOKA

De vajon milyen érdeke fűződhetett Bethlen Gábornak 1628-ban Báthory Gábor fejedelmi rangjához méltó, látványos vitézi újratemetéséhez?

Azt már láttuk fentebb, hogy az 1614-es ecsedi temetés ceremóniája szimbólumrendszerével a Királyi Magyarország érdekeit szolgálta.

Nyírbátori újratemetése feltétlenül Bethlen Gábor érdekeit próbálta megjeleníteni. Mutatni azt a stabilitás-érzetet, amelynek elérését akarta kifejezni, hogy már ezt is megengedheti magának. Talán valami lelkiismeret-furdalást is érezhetett elődjével szemben, vagy példát kívánt mutatni, hogy a fejedelemtemetéstől elszokott rendek majd az övét miként tegyék emlékezetessé?

Mindenesetre egyetérthetünk Szabó Péter vélekedésével: e temetési pompa Bethlen Gábor reprezentációs válasza volt amarra az ecsedire. „Báthory Gábor 1614. évi első temetése a Habsburg foglalásokat manifesztálta az erdélyi állam területén, az újratemetéssel viszont fenyegetett helyzetében Bethlen Gábor demonstrálta – az első reprezentációra adott válaszul – hatalmát az erdélyi államterülethez tartozó szűkebb magyarországi részekben.”⁶⁸ Mindenesetre mindkét udvar megmenekült az ártatlan vér kiontásának bűnétől, elhíresztelvén Európa-szerte annak hírét, hogy Báthoryt

saját emberei, ivócimborái ölték meg, amellyel Abaffy Miklós is tisztára moshatta kezét, s a közkatonaság lázadására háríthatta a királygyilkosság felelősségét.

Szabó Péter fentebb egyetértésünkkel idézett véleménye mellett azonban súlyos érveket lehet felhozni Bethlen Gábor külpolitikáját illetően is, melyek alátámasztják e temetés szimbolikus jelentőségét. Gebei Sándor véleménye szerint Báthory hadi pompával, ünnepélyes keretek között megrendezett temetésének „...igenis üzenetértéke volt Lengyelország felé. Erdélyben a báthorizmus megsemmisítésén oly szorgalmasan működő Bethlen csak egy tisztára mosott Báthory-nimbusz erkölcsi támogatásával érkezhett volna meg.”⁶⁹ Már mint a királyi trónra. E cél eléréséhez egész Báthory-stratégiát épített fel Bethlen: Németh Csaba véleménye alapján többlépcsős folyamat figyelhető meg taktikájában. „Báthory Gábor temetésének a jelentősége tehát abban áll, hogy ez jelentette az első lépést Bethlen új politikai irányának elindításában: amikor régi nagy célját, a magyar korona megszerzését a korábban megszokott Habsburg–török érdekkörön túllépve, Lengyelország felől próbált meg elérni.”⁷⁰ De hogy ez sikerülhessen, előbb látványosan jeleznie kellett a „Báthory-örökség felvállalását. Ehhez viszont a Báthory-családdal való kibékülésen keresztül vezetett az út.”⁷¹ Ennek is több lépésben kellett manifesztálnia. 1627-ben, amikor bizonyos portai hírek alapján Báthory Gábor öccse, a Lengyelországban tartózkodó András került szóba, mint lehetséges erdélyi fejedelemjelölt, Bethlen kereste a vele való kapcsolatfelvételt, s engedélyt adott az újratemetésen való részvételére, és lányának, Zsófiának, az utolsó Báthorynak is lehetővé tette, hogy a kivégzett fejedelem húga, Anna örökségéből egy kisebb magyarországi részhez hozzájusson. Az újratemetés évének tavaszán pedig a Prágában elhunyt Báthory Zsigmondnak, akinek holtteste a Czernin-család sírboltjában kapott nyughelyet, sírkövet állíttatott.

Vagyis Bethlen Gábor a Báthory-hírnév piederesztáljáról akart a lengyel trón, majd onnan a magyar korona most már saját érdemei alapján való megszerzéséhez eljutni.

JEGYZETEK

- 1 JANKOVICS József, *Báthory Gábor meggyilkolásának újabb változata: Egy koronatanú elbeszélése alapján*, Lybus, 2015, 39–43. A szöveg, melynek nincs datálása, szerzője, címtette, II. Nádasdy Tamás, a Bocskay pártjára állt evangélikus mecénás főúr iratai között maradt fenn a Festetics levéltárban. Nádasdy 1620-ban hunyt el, tehát a levélnek ez előtt kellett keletkeznie, még Báthory 1614-es ecsedi eltemetése előtt.
- 2 BOJTHI VERES Gáspár krónikáját idézi NAGY László, *A rosszhírű Báthoryak*, Bp., 1984, 156.
- 3 A Bolygó János (minden bizonnyal Rimay János álneve, vö. ÁCS Pál, *Rimay mint Bolygó János*, = „Az idő ósága”, Bp., 2001, 80–101.) szerepte pasquillust lásd *Régi Magyar Költők Tára*, XVII/1., s. a. r. BISZTRAY Gyula, KLANICZAY Tibor, NAGY Lajos és STOLL Béla, Bp., 1959, 394. Iffjú Kata az 1594-ben kivégzett Iffjú János lánya volt, Imrefy Jánosnak, Báthory Gábor legfőbb tanácsosának felesége, aki a kortársak szerint Báthory szeretője

- lett. A fejedelem a férjet, posztja ellenére, vagy éppen ellenkezőleg, éppen amiatt kivégeztette.
- 4 A Báthory Gábor ellen 1610-ben Széken szervezett összeesküvés éjszakáját a *Conspiratio Kendiana* örökíti meg a fejedelem melletti nézőpontból, RMKT, XVII/1, 398–428. 399.
 - 5 Idézi NAGY László, *i. m.*, 157. A teljes szöveget lásd: *Illésházy István nádor följegyzései 1592–1603, Hidvégi Mikó Ferenc históriája, 1594–1613. Bíró Sámuel folytatásával*, kiadja KAZINCZY Gábor, Pest, 1863, 238. skk.
 - 6 *Uo.*
 - 7 *Szepsi Laczkó Máté krónikája 1521–1643 = Erdélyi történelmi adatok III*, szerk. és kiad. Gróf MIKÓ Imre, Kolozsvár, 1858, 189.
 - 8 *Erdélyországnak búcsúzó levele Báthori Gábor fejedelemhez = A Báthoriak kora*, s. a. r., vál., utószó SEBES Katalin, Budapest, 1982 (Olcsó Könyvtár).
 - 9 Idézi NAGY László, *i. m.*, 156.
 - 10 Egykorú tanúvallomás szerint „Tudom bizonyosan, hogy eléggé szerelmeskedett az fejedelem Báthori Gábor éjjel és nappal Imrefi Jánosnéval.” *Erdélyi Szótörténelmi Tár XII*, anyagát gyűjtötte SZABÓ T. Attila, főszerkesztő KÓSA Ferenc, Budapest–Kolozsvár, 2005, 424.
 - 11 Lásd erről *Historia Báthory Gáboré [Conspiratio Kendiana]*, RMKT, XVII/1, 398–428.
 - 12 RMKT/XVII/16, s. a. r. KOMLOVSZKI Tibor és SÁRDI Margit, Bp., 2000, 11–12.
 - 13 Tarquinius Collatinus felesége; szépsége által magára vonta és erénye által az őrjöngésig fokozta Tarquinius Superbus egyik fiának, Sextusnak érzéki szerelmét, aki midőn más-képp célt nem érhetett, csellel a palotába hatolt és erőszakkal megejtette az erényes fiatalasszonyt. Lucretia hajnalban magához hívatta atyját és férjét, és miután a történetet előttük elmondta és őket bosszúállásra felszólította volt, törrel vetett véget életének.
 - 14 Georg KRAUS, *Erdélyi krónika, 1608–1665*, VOGEL Sándor fordításában, bevezetésével és jegyzeteivel, Bp., 1994, 79–80.
 - 15 *Kemény János önéletrnása és válogatott levelei*, s. a. r. V. WINDISCH Éva, Bp., 1959, 85–86 (Magyar Századok).
 - 16 Sedékiás, Júda utolsó királya, akinek uralkodása idején történt Jeruzsálem elpusztítása, s a zsidók babiloni fogsága.
 - 17 *Szalárdi János siralmas magyar krónikája*, s. a. r., bev. tan., jegyzetek SZAKÁLY Ferenc, Bp., 1980, 87–88 (Bibliotheca Historica).
 - 18 E véleményeket összegyűjtötte NAGY László, *i. m.*, 158–162.
 - 19 BÁRSONY István, *Báthory alakja a történetírásban = Báthory Gábor és kora*, *i. m.*, 11–28.
 - 20 OBORNI Teréz, *Báthory Gábor megállapodásai a Magyar Királysággal = Báthory Gábor és kora*, *i. m.*, 111–122.
 - 21 *A Báthoriak kora*, *i. m.*, 289.
 - 22 HORN Ildikó, *Báthory Gábor belpolitikája = Báthory Gábor és kora*, *i. m.*, 133–152., 134.
 - 23 *Uo.*
 - 24 KRAUS, *i. m.*, 71.
 - 25 HORN, *i. m.*, 135.
 - 26 *Erdélyi Országgyűlési Emlékek, 1608–1614*, VI, szerk. SZILÁGYI Sándor, Bp., 1880, 369.
 - 27 Szilassy János hajdúkapitány, aki állítólag a feleségével való bánásmódért akart bosszút állni Báthoryn.
 - 28 Ladányi (másutt Nadányi) Gergely, a hajdúk közötti nemesfi
 - 29 Zámbo Balázs hajdú

- 30 Báthory testőr csapatai
- 31 JANKOVICS József, *i. m.*, 41–42. Valószínűleg Székelyhídon csak ideiglenesen helyezték el a holttestet, esetleg valamilyen gyógyszerartási esemény is történt, de aztán, kis idő múlva továbbszállították Ecsedbe.
- 32 *Ortelius Redivivus et Continuatus*, Frankfurt am Main, 1665, 42–43. Ötvös Péter köszönettel vett fordítása.
- 33 ANGYAL Dávid, *Újabb regeszták külföldi levéltárakból*, Történelmi Tár, 1879, 359–360. Angyal Dávid német szöveggel egészíti ki regesztáját, ennek fordítását Ötvös Péternek köszönhetem.
- 34 ANGYAL Dávid, *Báthory Gábor uralkodása*, Századok, 1896, 125.
- 35 *Erdély és a Szentszék a Báthoryak korában: Okmánytár II (1695–1613)*, közread. KRUPPA Tamás, Budapest–Róma–Szeged, 2009 (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, vol. 38. Collectanea Vaticana Hungariae, vol. 5.), 277–279.
- 36 SZEPSI LATZKÓ Máté *krónikája 1521–1624* alapján összefoglalja NAGY László, *i. m.*, 151.
- 37 Phineas eljegyezte Andromédát, ám a lányt nagy veszélyből kimentette, kiszabadítván őt egy tengeri szörny karmaiból Perseus, ezért beleegyeztek, hogy az ő felesége legyen. Az esküvőn azonban Phineas az embereivel rátámadt Perseusra, aki egy Medusa-fővel tartotta őket távol, s kövé változtatta támadóit.
- 38 *Ortelius Redivivus et Continuatus*, *i. m.*, 42–43. Ötvös Péter köszönettel vett fordítása.
- 39 *Bethlen Gábor emlékezete*, vál., szerk., bev. tan., MAKKAI László, Bp., 1980, 517–518.
- 40 *Uo.*
- 41 *Uo.*
- 42 KRAUS, *i. m.*, 93.
- 43 KRAUS, *i. m.*, 93–94. A krónikaszerző ugyan bejelenti, hogy Báthory temetéséről is meg fog emlékezni naplója szövegfolyamában a maga kronológiai helyén, ígéretét azonban elfelejtette beváltani.
- 44 *Szalárdi János siralmas magyar...*, *i. m.*, 90.
- 45 SZABÓ Péter, *Báthory Gábor újratemetése 1628-ban = Báthory Gábor és kora*, szerk. PAPP Klára, JENEY-TÓTH Annamária és ULRICH Attila, Debrecen, 2009, 45.
- 46 *Uo.*, 48.
- 47 BITSKEY István, „*Erdély Hektora, avagy tirannusa?*” (*Báthory Gábor alakja a kora újkor irodalmában*) = *Báthory Gábor és kora*, *i. m.*, 34–35. Idézetek innen. A dolgozatban hivatkozott forrás: FUTÓ György, *Ismeretlen prédikációk Báthori Gábor teste fölött = Eszmei és stilisztikai kérdések a régi magyar prózában*, szerk. BITSKEY István, GOMBA Szabolcsné, VARGA Pál, Debrecen, 1978, 66–73.
- 48 SZABÓ Péter, *i. m.*, 48.
- 49 RMKT, XVII/1. 456.
- 50 NAGY SZABÓ Ferenc alapján írja NAGY László, *i. m.*, 156.
- 51 SZILÁGYI Sándor, *Okmányok és levelek az 1613-ik év történetéhez*, Történeti Lapok II, 1875, 636.
- 52 *Uo.*, 638–639.
- 53 *Uo.*, 639.
- 54 *Uo.*, 640.
- 55 *Uo.*
- 56 Századok, 30 (1896) 23–36, 114–128.

- 57 KRUPPA, *Erdély és a Szentszék, i. m.*, 278. vö. MARCZALI Henrik, *Újabb regeszták a külföldi levéltárakból*, Történelmi Tár, 1879, 359–360.
- 58 *Erdélyi Országgyűlési Emlékek*, VI, 41–42. Kruppa Tamásnak köszönöm, hogy erre az adatra felhívta a figyelmemet.
- 59 CZIRÁKI Zsuzsanna, *Erdély szerepe Melchior Klesl írásos véleményeiben = Bethlen Gábor és Európa*, szerk. KÁRMÁN Gábor és Kees TESZELSZKY, Bp., 2013, 86.
- 60 *Uo.*, 90.
- 61 *A Báthoriak kora... i. m.*, 289–291.
- 62 KRUPPA Tamás, *Báthory Gábor a forrásokban: propaganda és ellenpropaganda = Báthory Gábor és kora, i. m.*, 37–43. 39.
- 63 HELTAI János, *Bethlen Gábor és Báthory Gábor viszonya a kortársak szemében*, Irodalomtörténet, 1983, 683–708.
- 64 *A Báthoryak kora*, s a. r., vál., utószó SEBES Katalin, Bp., 1982, 293–294.
- 65 *Bethlen Gábor emlékezete, i. m.*, 112–113.
- 66 KRAUS, *i. m.*, 95.
- 67 *Bethlen Gábor emlékezete, i. m.*, 112–127. Bethlen István, Bethlen Farkas és Nagy Gergely az új fejedelem megbízásából megjelentek a helyszínen, de látván a katonák elvadult akcióját, tehetetlenségükben, dolguk végezetlenül elhagyták a terepet. *Uo.*, 126.
- 68 SZABÓ Péter, *i. m.*, 52.
- 69 GEBEI Sándor, *Egy megkésett fejedelmi temetés: Báthory Gábor 1628. szeptember 21-i újratemetéséről = A Báthoriak kora (A Báthoriak és Európa)*, főszerk. DÁM László, szerk. ULRICH Attila, Nyírbátor, 2008, 185.
- 70 NÉMETH Csaba, *Báthory Gábor újratemetése = A Báthoriak kora (A Báthoriak és Európa)*, *i. m.*, 157–170. 167.
- 71 *Uo.*, 160, 165, 166.

